

pregledno izvirno znanstveno delo
prejeto: 1999-10-21

UDK 329.15(450.361 STO):327.323.32"1948"

POSLEDICE SPORA MED KPJ IN PARTIJAMI INFORMACIJSKEGA URADA NA SVOBODNEM TRŽAŠKEM OZEMLJU LETA 1948

Vida ROŽAC DAROVEC
Gimnazija Koper, SI-6000 Koper, Cankarjeva 2

IZVLEČEK

Pričujoča razprava obravnava spor v komunistični partiji Svobodnega tržaškega ozemlja (KPSTO) leta 1948, ki je nastal kot posledica spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo pa tudi kot posledica nesporazumov v sami komunistični partiji. Razprava je razdeljena na dva poglavitna dela, in sicer se prvi ukvarja s časom od osvoboditve Trsta do leta 1948, kjer so prikazane osnovne poteze povojnih let, ki jih označujeta zlasti nerešeno nacionalno vprašanje in vprašanje meje. Drugi, osrednji del, pa se nanaša na razkol v komunistični partiji leta 1948 zaradi resolucije Informbiroja, ki je razklal projugoslovanske organizacije na zveste Stalinu v coni A STO, v coni B STO pa Titu. Spor je bil poraz slovenstva v coni A, pa tudi italijanstva v coni B STO.

Ključne besede: Svobodno tržaško ozemlje, komunistična partija, Informbiro, Vidali, Babič, 1948

LE CONSEGUENZE DEL CONTRASTO TRA IL PCJ ED I PARTITI DEL COMINFORM NEL TERRITORIO LIBERO DI TRIESTE NEL 1948

SINTESI

Il presente contributo illustra il contrasto in seno al partito comunista del Territorio Libero di Trieste (PCTLT) nel 1948, insorto in seguito a quello tra Jugoslavia e Unione Sovietica, nonché alle incomprensioni all'interno dello stesso partito comunista. Il contributo si divide in due parti. Il primo va dalla liberazione di Trieste al 1948, ed illustra gli eventi principali nel dopoguerra, caratterizzati soprattutto dall'irrisolta questione nazionale e dalla questione dei confini. La seconda parte tratta la spaccatura in seno al partito comunista nel 1948 dovuta alla Risoluzione del Cominform, che divise le organizzazioni filojugoslave in fedeli a Stalin nella Zona A e in fedeli a Tito nella Zona B del TLT. Il contrasto rappresentò una sconfitta della slovenità nella Zona A e dell'italianità nella Zona B.

Parole chiave: Territorio Libero di Trieste, partito comunista, Cominform, Vidali, Babič, 1948

ORIS POLITIČNIH RAZMER V SLOVENSKEM PRIMORJU DO SREDE LETA 1948

Odnos med KPI in KPJ do nacionalnega vprašanja

Na II. zasedanju AVNOJ-a konec novembra 1943 so bile potrjene zamisli o združitvi slovenskega in hrvaškega etničnega ozemlja. Eden izmed odlokov zasedanja

je predvideval priključitev Goriške pokrajine, Trsta, Beneške Slovenije, Reke, Zadra, dalmatinskih otokov in Istre k novi demokratični Jugoslaviji.

KPI Gornje Italije je takoj doumela politično vrednost zasedanja in priznala veljavo načela svobode in neodvisnosti Slovenije, hkrati pa je izrazila nestrinjanje s tem, da bi bil Trst priključen k Sloveniji, čeprav je odobravala pravico narodov do samoodločbe, vendar le

načelno. Nasprotovala je vsakršnim izjavam in pogovorom, ki bi se nanašali na to vprašanje vse do konca vojne (Pallante, 1988, 161).

CK KPS in CK KPJ sta na to stališče odgovorila, da je vsekakor treba čim bolj podpirati odporniško gibanje v skupnem boju proti nemškemu okupatorju in italijanskemu fašizmu, hkrati pa tudi vztrajati pri načelnih sklepih jugoslovanskih predstavniških organov o priložnosti Slovenskega primorja in Istre k novi Jugoslaviji, obenem pa se izogibati vsakršne razprave o razmejitvi oziroma razpravljanju, kam naj pride kak kraj (Ferenc, 1988, 178).

Taka situacija je zahtevala sporazum vodstev obeh partij. Prvi korak je bil dosežen 4. aprila 1944, ko sta se partiji sestali in se sporazumeli, da je njuna poglavitna naloga boj zoper nacifašizem. Obe sta tudi priznavali veljavnost avnojskih odlokov glede nacionalnega vprašanja. Pustili pa sta odprto vprašanje glede področij z mešanim prebivalstvom. Dokončna rešitev naj bi bila odvisna od povojnih pogajanj.

Omenjeni sporazum je pozitivno vplival na odnose med slovenskim in italijanskim odporniškim gibanjem - med Garibaldijevimi brigadami in IX. korpusom, niso pa bila odpravljena temeljna nesoglasja, ki so se proti koncu vojne še poglobljala. Meščanske stranke so začele močno kampanjo proti t. i. "slovenski nevarnosti". Prekinjeni so bili tudi odnosi med CLN (Comitato di Liberazione Nazionale), najvišjim organom italijanskega odpora, in Osvobodilno fronto (OF). CLN je namreč prenehal priznavati odloke AVNOJ-a.

To pa naj ne bi vplivalo na slovensko-italijansko protifašistično delovanje v Trstu. Kljub nekaterim konfliktom med KPI in KPS, ki sta delovali v Trstu druga ob drugi, je postalo sodelovanje med njima še močnejše (Babič, 1982, 236/7). Razvila se je skupna delavska protifašistična organizacija, ki se ni bojevala samo za izgon okupatorja, temveč skupno z jugoslovanskimi narodi za ljudsko oblast in socializem. Delavska enotnost - Unita Operaia (DE) je povezovala delavstvo obeh narodnosti, tržaške meščanske stranke CLN pa so jo povsem bojkotirale. Postala je najpomembnejša organizacija v Trstu in Tržiču in tudi pomembna pri načrtih za oboroženo vstajo v Trstu (Babič, 1982, 317/8).

Vprašanje Istre in Slovenskega primorja je z naše strani dobivalo vedno večjo težo, postalo je celo merilo za pripadnost narodnoosvobodilnemu gibanju. To se je izražalo tudi v ustanovitvi gibanja privržencev nove Jugoslavije v Trstu z glasiloma "Bollettino" in "Il nostro avvenire", ki je težilo k pridobivanju privržencev za Jugoslavijo. Čez nekaj mesecev so gibanje po direktivi CK KPJ ukinili in začeli ustanavljati širšo italijansko OF, ki naj bi bila sestavni del OF slovenskega naroda.

Odločili so se, da po zgledu Istre ustanovijo slovensko-italijansko demokratično gibanje, vendar je to nastalo šele po vojni. Sredi aprila 1945 so ustanovili tudi italijansko-slovenski antifašistični izvršilni odbor v Trstu (Ferenc, 1988, 181).

Italijanski partijski sekretar Togliatti se kljub svojim načelnim stališčem, da je treba pogasiti nesoglasja med narodom, ki morata in hočeta biti prijatelja, ni mogel sprijazniti s separatističnim stališčem KP Julijske krajine in je naslovil nanjo posebno ostro kritiko. V svojem referatu na V. kongresu KPI okt. 1945 je med drugim izrazil razumevanje občutkov tržaških delavcev. Ob spomenu na fašistično nasilje, ki so ga doživeli, je popolnoma naravno, da ne zaupajo Italiji. Ne more pa dopustiti, da bi se ta zmedenost spremenila v separatistično stališče. Poudaril je, da narodnega elementa ni mogoče zanikati, kakor tudi ne pripadnosti Trsta Italiji, ki je pomemben za življenjsko vprašanje naroda. Delavski razred ne sme misliti, da lahko reši vprašanje zmage socializma tako, da se odtrga od narodne skupnosti (Vidali, 1982, 85-107). Sicer je že 15. maja 1945 Togliatti poudaril, da italijanski komunisti priznavajo, da Trst pripada Italiji (De Castro, 1953, 567-580). To je bilo tudi najbolj razločno in soglasno stališče KPI o enem ključnih vprašanj italijanske zunanje politike, ki pa ga tržaško delavstvo ni sprejelo z odobravanjem.

Tržaško vprašanje od osvoboditve Trsta do ustanovitve STO

S 1. majem 1945, ko je bil Trst osvobojen,¹ je v mestu nastopilo štiridesetdnevno obdobje jugoslovanske pričujočnosti. Partizanska oblast je na vse mogoče načine pospeševala slovensko-italijansko bratstvo in se do Italijanov nikakor ni vedla šovinistično. V PNOO naj bi se čim prej kooptirali tudi Italijani.

Šli so celo tako daleč, da niso poslovenili priimkov, ki so bili pod fašizmom italijanizirani, ker so hoteli dati vtis, da italijansko prebivalstvo podpira ljudsko oblast (Pirjevec, 1988, 187). Zato tudi ni čudno, da je mestni narodnoosvobodilni odbor, ko je sredi maja prevzel oblast, takoj izdal deklaracijo o avtonomnem Trstu. Že 7. maja se je sestal Italijansko-slovenski antifašistični odbor Trsta, ki je bil ilegalno izvoljen kot organ ljudske oblasti v noči z 12. na 13. april. Skupščina vseh antifašističnih organizacij se je preimenovala v Osvobodilni svet Trsta in izvolila 15-članski izvršni odbor, ki je takoj prevzel civilno upravo v mestu. Komanda mesta in njene enote so postale enote ljudske zaščite v pristojnosti Osvobodilnega sveta; poveljstvo mesta je prevzela jugoslovanska vojska. Razpisane in

1 Medtem ko so italijanske in slovenske delavske množice navdušeno sprejele partizane kot osvoboditelje, so mnogi meščani doživljali prihod Titovih čet kot pravo skrunitev (prim. Maserati, 1966).

izvedene so bile volitve v ustavodajno skupščino, ki se je sestala 17. maja, sprejela začasni statut in izvolila 120-članski svet, ki je iz svoje srede izvolil izvršni odbor oziroma osvobodilni svet mesta Trst. V svet je bilo izvoljenih 82 Italijanov in 9 Slovencev. Osvobodilni svet je nato ustanovil vse oddelke, ki jih je potreboval za vodenje civilne uprave (Nečak, 1983, 6).

Medtem ko se je oblikoval novi upravni stroj z zagonom, dobro voljo pa tudi naivnostjo, neizkušeno in napakami, ki so tako značilne za ta čas radikalnega prevrata v naših krajih, se je razvnela diplomatska bitka za Trst.

Razmere so postale tako zapletene, da je grozil celo oborožen spopad med zahodnimi zavezniki in Jugoslavijo. A ker je bilo Jugoslovanom jasno, da bi bila to igra mačke z mišjo, so se jugoslovanske čete najprej umaknile zahodno od Soče. Na osnovi Beograjskega sporazuma z dne 9. 6. 1945 so se morale iz Trsta umakniti 12. junija (Novak, 1973, 191).

Sporno ozemlje Julijske krajine je bilo razdeljeno na cono A in B, med njima je potekala demarkacijska črta, t. i. Morganova linija. Cono B so upravljali Jugoslovani, cono A z Gorico, Trstom in Puljem (slednji s posebnim položajem komune, kot enklave, odtrgane od svojega zaledja), pa anglo-ameriške enote.

Zavezniki so vrednotili Jugoslavijo kot sovjetsko zaveznico in tako bi Trst v rokah Jugoslavije pomenil oporišče Sovjetske zveze v Sredozemlju, kar bi vplivalo tudi na notranji položaj v Italiji.

Ob koncu vojne je priključitev k socialistični Jugoslaviji postala perspektiva, ki je med istrskim prebivalstvom povzročila različna odzivanja. Manjšinski sektorji, ki pa niso bili zanemarljivi, so gledali nanjo skoraj z navdušenjem, večina se je odločila za previdno čakanje, pri nekaterih ljudeh pa je bilo opaziti strah pred novim režimom.

V Trstu je ljudska oblast ostala brez podpore vojske in zaradi vidnih pritiskov zaveznikov, ki so v cono A uveljavili zakonodajo z dne 8. 9. 1943, popolnoma izgubila svoj pomen. Ukinili so razprave pred ljudskimi sodišči in jim odslej dovolili le še preiskave. Dne 22. 6. 1945 so razpustili še Narodno zaščito, kar je pri levo usmerjenem prebivalstvu povzročilo ogorčenje in sklic splošne stavke ter bojkot sodelovanja pri oblasti pod diktatom ZVU.

Drugače je bilo v okoliških vaseh, kjer je domače prebivalstvo odklanjalo sodelovanje z zavezniki in se je vpliv OF ohranil še nekaj mesecev (Novak, 1973, 206). S splošno uredbo št. 11, izdano 11. avgusta 1945, je ZVU uveljavila v vsej cono A prejšnjo italijansko upravno ureditev in zadala končni udarec lokalni upravi, ustanovljeni maja 1945. Bojkotiranja sodelovanja pri oblasti niso odobravalci Slovenci antikomunisti, še posebej intelektualci, ki so zbežali iz Slovenije. Njihovo mnenje je bilo, da taka politika povsem favorizira Italijane, ki so si s tem pridobili pomembne položaje

(prim. Maganja, 1980).

Eden najznačilnejših vidikov spopada med ZVU in ljudsko oblastjo se je navezoval na ustanovitev slovenskih šol v cono A. V maju 1945 so partizanske oblasti napele vse sile, da bi obnovile šole, ki jih je prizadejal fašizem. Anglo-američani pa se niso strinjali s šolstvom po vzoru Jugoslavije (z odporom so prelistovali šolske knjige, npr. Abecednik za osnovno šolo, na katerem je stala v čast Titu črka T). Ker pa so zavezniki vendarle hoteli vsaj delno popraviti krivico, ki jo je Slovincem prizadejal fašizem, in so bili obenem trdno odločeni, da ne bodo prepustili nikomur nadzora nad tako občutljivim sektorjem, kot je šola, si niso znali pomagati drugače, kot da so se zatekli po nasvet k beguncem in tistim slovenskim tržaškim osebnostim, ki so jim zaupali (Pirjevec, 1988, 189).

V cono B so po izgonu okupatorja prevzeli oblast narodnoosvobodilni odbori oz. odbori OF, kjer NOO še niso bili izvoljeni tako kot na vsem osvobojenem ozemlju Primorske. Vrhovno oblast pa je imel PPNOO s sedežem v Ajdovščini (prim. Gombač, 1998, 127-139).

Potem ko so po dolgotrajnih pogajanjih zavezniki določili mejo med Jugoslavijo in Italijo z izjemo problema Trsta, ki so ga sklenili internacionalizirati, so se 3. julija 1946 odločili ustanoviti STO, razdeljeno na dve cono (prim. Jeri, 1961, 144-191). Pogajanja so bila privedena h koncu, ko so 10. februarja 1947 podpisali mirovno pogodbo z Italijo. Pogodba je postala veljavna 15. septembra 1947 (prim. Acta Histriae VI.). Med februarjem in septembrom se je oblikovalo v obeh bodočih conah STO novo politično in upravno življenje. Treba je bilo razrešiti tudi vprašanje meje, ki bi razmejila cono A in B Julijske krajine med Jugoslavijo, Italijo in STO. Nova meja ni naletela na odobravanje med prebivalci tega območja. Ko je v začetku avgusta 1947 prišla v Istro mednarodna razmejitvena komisija, da zakoliči mejo med STO in Jugoslavijo, so jim ljudje v velikih meri otežkočali delo, saj so jim ponoči ruvali in prestavljali količke. Zanje je bila meja pregrada, ki jim je temeljito spremenila dotedanji tok življenja (Beltram, 1986, 111).

V dneh med 31. avgustom in 3. septembrom 1947 je potekal ustanovni kongres Komunistične partije STO (KPSTO) (prim. Troha, 1998, 111). Njeno delovanje je bilo omejeno na cono A in B STO. Imenovana sta bila tudi izvršni in centralni komite partije.

Prišlo je tudi do sprememb v meščanskem taboru. CLN se je vse do podpisa mirovne pogodbe bojevala za priključitev Trsta Italiji. V tem boju je CLN predstavljala vse italijanske demokratične stranke. Po 10. februarju je bil CLN razpuščen, vsaka stranka pa je organizirala lastno politično organizacijo. Kljub temu so šefi italijanskih strank organizirali "Giunto d'intesa", svet, ki bi imel nalogo braniti italijanske interese v bodočem STO.

Med februarjem in septembrom 1947 so nastale štiri italijanske stranke: Krščansko-demokratska, Italijanska liberalna, Republikanska in Socialistična. Istočasno je

obstajala tudi neofašistična desnica, vendar zaradi nasprotovanja ZVU ni mogla legalno ustanoviti svoje politične organizacije. So pa sodelovali pri vseh manifestacijah za obrambo italijanskega značaja Trsta, Gorice in Pulja (Novak, 1973, 253).

Politično delovanje so s svojo stranko okronali tudi desno usmerjeni Slovenci. Konec marca so se katoliška skupina iz Gorice in liberalci iz Trsta odločili ustanoviti "Slovensko demokratsko zvezo" na čelu z dr. Josipom Agnelettom in dr. Francem Veselom. Dne 15. aprila 1947 je začela zveza izdajati tednik "Demokracija" pod vodstvom direktorja Slavka Uršiča. Komunisti so nasprotovali njihovi politiki. Imenovali so jih filofašisti in kolaboracionisti. Slavka Uršiča so celo ugrabili in odpeljali v cono B, od koder se ni več vrnil (Maganja, 1980, 58; Novak, 1973, 254).

Od ratifikacije Svobodnega tržaškega ozemlja do infomirojevskega spora

Dne 15. septembra 1947 je mirovna pogodba postala veljavna. Toda že naslednjega dne se je zgodil dogodek, ki je novonastali državni enoti zadal smrtni udarec. Po mednarodnem sporazumu naj bi angleške, ameriške in jugoslovanske zasedbene čete (vsakih po 5000) do imenovanja guvernerja ostale v coni A in B. Jugoslovanske vojaške oblasti so si odlok tolmačile po svoje in med 15. in 16. septembrom poskušale vkorakati v Trst z 2000 možmi. Toda General Airey, poveljnik zavezniških sil v coni A, jih je po ukazu predsednika Trumanov z vso odločnostjo ustavil in Jugoslovani so sklenili, da ne bodo streljali, ampak so se brez protestov umaknili za Morganovo črto.

To je zbudilo nezaupanje zaveznikov do Jugoslovancev in okrepilo njihovo prepričanje, da se Beograd namerava polastiti celotnega STO, brž ko bodo anglo-ameriške vojaške enote zapustile Trst. ZVU se je že v začetku odločila, da je treba preprečiti obstoj STO, pa ne samo zaradi lokalnih dogodkov, temveč tudi zaradi vedno slabših odnosov med vzhodom in zahodom (Pirjevec, 1985, 19-20).

Kljub temu so do konca leta 1947 živeli v pričakovanju guvernerja. V mirovni pogodbi so določili, da bo z njegovim imenovanjem STO financirala Italija, zato petletni plan LR Slovenije ni predvideval potreb cone B STO. Ker pomoči ni bilo z nobene strani, je bil gospodarski položaj v coni B sila težak. Nezaposlenost, padec industrijske proizvodnje, neorganizirana trgovina, pomanjkanje strokovnega kadra, odseljevanje Italijanov, odvažanje strojev, vse to so bili problemi, ki so jih hudo pestili. Z namenom, da se rešijo omenjene težave, je bila imenovana gospodarska komisija z nalogo, da koordinira delo Bujskega in Koprškega okraja. Težave s preskrbo, ki je bila značilna za Istrsko okrožje, so poskušali omiliti z uvedbo nadzora nad kmetijstvom in trgovino (Beltram, 1986, 73-75).

S 15. septembrom 1947 ni prišlo do sprememb režima v coni B. Oblast je ostala v rokah jugoslovanske vojske. 5000 mož si je poiskalo prostor od Ankarana do Novigrada, kar pa ni šlo brez izpraznitve stanovanj (Beltram, 1986, 25).

Ukaz z dne 22. septembra je določal delitev cone B ne dva dela: Koprski in Bujski okraj. Civilna lokalna administracija, sestavljena iz raznih komitejev, je bila poverjena vojaškemu polkovniku Mirku Lencu. Izvršni svet Okrožnega ljudskega komiteja je bil še naprej civilna avtoriteta, ki je bila neposredno odgovorna VUJA-i. Okrožnemu komiteju sta bila odgovorna dva okraja. Okrajnima pa so bili odgovorni in podrejeni lokalni ljudski komiteji (komunalni in mestni).

Stranke oz. organizacije, ki so bile registrirane pri oblasteh cone B, so bile:

- Slovensko-italijanska antifašistična unija (SIAU) STO, to je bila organizacija s temeljno nalogo, da angažira široke ljudske množice in utrjuje slovensko-italijansko bratstvo,
- OF STO,
- Antifašistična slovensko-italijanska ženska zveza (ASIŽZ),
- Zveza antifašistične mladine,
- Enotni sindikati,
- in KPSTO, ki je nastopala v vseh organizacijah kot avantgarda.

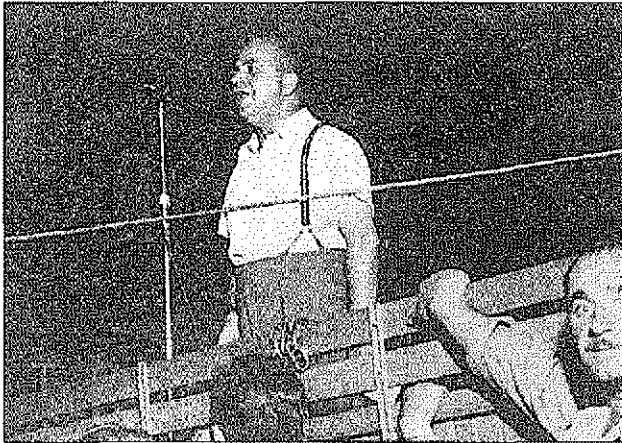
Levi blok je v coni B sestavljal 75% prebivalstva, kajti Demokratična stranka Slovencev in vse filoitalijanske stranke iz cone A so bile prepovedane z obrazložitvijo, da so v nasprotju z mirovno pogodbo, češ da so delale vojno propagando in podžigale narodna nasprotja (Novak, 1973, 307-315).

Po podpisu mirovne pogodbe je bile cone A precej manjša od prejšnje, zajemala je samo Trst in 5 drugih občin. Vse do aprila 1948 je uprava le z nekaj manjšimi spremembami delovala na podlagi splošne uredbe št. 11.

Po tripartitni izjavi marca 1948 je ZVU spremenila politiko. Dne 12. aprila 1948 odpravi urad komisarja cone ter se odloči podeliti večjo avtonomijo in širša pooblastila lokalni civilni administraciji.

Dne 25. junija 1948 je bil izdan Ukaz št. 259, ki je razveljavil predhodno Splošno uredbo št. 11. Ukaz je potrjeval, da ZVU še naprej uveljavlja oblast v coni A.

V tem sila nemirnem obdobju se je v Trst po 24 letih odsotnosti 12. junija 1947 vrnil Vittorio Vidali, človek, ki je močno vplival na nadaljnji potek dogodkov tako na Tržaškem ozemlju kot tudi v sami KPSTO. Prišel je iz Mehike, prek Murmanska, Beograda in Ljubljane, kjer se je sestel z Regentom (Vidali, 1982, 7-20). Veljal je za vnetega komunista in antifašista, saj je bil tudi španski borec.

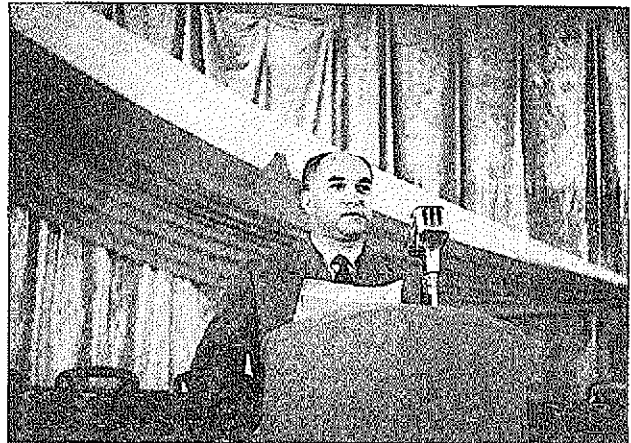
Vittorio Vidali na zborovanju v Trstu 1947 (NŠK).
Vittorio Vidali at the rally held in 1947 in Trieste (NŠK).

Po pogovorih z Giordanom Pratolongom, ki je vodil informacijski biro za povezavo s KPI v Trstu, se je vključil v KP. Aktivno je začel delovati ravno v času priprav za ustanovni kongres KPSTO. V svojih spomnih Vidali pravi, da so ga predlagali za sekretarja partije; to pa mu tedanji vodilni mož partije Branko Babič oporeka, češ da so ga zgolj predlagali, naj bi predsedoval kongresu. Babič je še izjavil, da se je Vidali kmalu po vstopu v partijo postavil proti politiki KP, to je proti priključitvi Trsta Jugoslaviji; obsojal je nacionalistična stališča partije pa tudi stališče KPI, katere dejavnost je bila nasprotna njegovi, predvsem kar se tiče nacionalnega vprašanja, saj je KPI odobrvala priključitev Trsta Italiji. Glede teh vprašanj sta se Babič in Vidali prvič odkrito sporekla (Babič, 1988).

Na ustanovnem kongresu partije med njima ni prihajalo do nasprotij, tako da so Vidali izvolili v CK in IK partije. Po kongresu je spet odšel v Rim, kjer sta se s sekretarjem Togliattijem domenila, da pripelje sekretarja KPSTO Babiča v Rim, da si ogleda delo KPI pa tudi predvoilne okoliščine, v katerih deluje. Nekaj časa naj bi razpravljali tudi o tem, da bi Vidali zapustil Trst, vendar se to ni zgodilo (Vidali, 1982, 50-51). Ostal je v izvršnem komiteju, zadolžen za delo z množicami, saj je imel izredne demagoško-retorične sposobnosti.

V težko mednarodno ozračje, ki sta ga močno zaostriili obe nasprotni propagandi, se je vključilo v začetku leta 1948 še vprašanje italijanskih parlamentarnih volitev. Bilo je pričakovati, da se bo levi blok močno uveljavil, in sicer kot večina, toda bali so se njihove prisotnosti v vladi. Zato je State Department sklenil, da bo ponudil pomoč strankam, ki so nasprotovale komunistom in socialistom.

Dne 20. marca 1948 je bila podpisana t. i. "tristranska nota", pogodba, s katero so v ministrstvih obeh velesil obljubili Italiji celoten STO. To naj bi bila vaba za volilce, da bi glasovali za De Gasperijskega, predstavnika krščanskih demokratov. Dejansko je bila pogodba brez

Branko Babič na kongresu OF v Trstu 1. 4. 1950 (NŠK).
Branko Babič at the Liberation Front Congress held in Trieste on April 1st 1950 (NŠK).

prave vrednosti, saj bi morala privoliti vanjo tudi Jugoslavija in Sovjetska zveza (Pirjevec, 1985, 22-23).

RAZKOL KOMUNISTIČNEGA GIBANJA V STO V OZADJU INFORMBIROJEVSKEGA SPORA

Potem ko je v vseh letih po vojni prihajalo med Titom in Stalinom do razhajanj in nesoglasij, ki so se vse bolj stopnjevala, je 28. junija, na Vidov dan, Rude Pravo, glasilo CK KP Českoslovaške, objavilo besedilo resolucije, s katero je bila Jugoslavija izključena iz komunističnega tabora oziroma iz Informacijskega biroja. Resolucija je pozvala vse zdrave sile v Jugoslaviji, naj prisili svoje voditelje, da priznajo napake.

Šlo je, kakor je razvidno iz resolucije, za pravo ideološko izobčenje in obenem za definicijo dogme, da je sovjetska pot v socializmu edina pravilna. Polemike so dobile razsežnosti, ki niso imele nič več skupnega s politično debato, ampak so bile podobne srednjeveški verski zdravi (prim. Pirjevec, 1987; Dediđer, 1969).

Odmevi resolucije med komunisti STO

Novica o izobčenju Jugoslavije iz komunističnega tabora je prišla za mnoge tako nepričakovano, da so jo celo jugoslovanski diplomatski predstavniki demantirali kot imperialistično laž.

Vest je pretresla tudi komuniste KPSTO-ja.

Vsiljuje se vprašanje, ali so partijski voditelji STO, glede na poseben položaj ozemlja, vedeli za nesoglasja med SZ in Jugoslavijo. Branko Babič, tajnik KPSTO, trdi, da so za to vedeli v samem vodstvu partije. Ko je bil v Beogradu, mu je Kardelj povedal, da je na obzoru spor s SZ, ki bo dolgo trajal, vendar se bo potem vse skupaj zgladiilo (Babič, 1988).

Nasprotno pa Beltram v svojih spomnih zanika, da bi za nesoglasja vedeli in da so bili kasnejši dogodki za

komuniste v Istrskem okrožju popolno presenečenje. Z izmenjavo pisem med CK KPJ in CK VKP(b) niso bili seznanjeni, ravno tako ne z odpoklicem strokovnjakov iz Jugoslavije (Beltram, 1986, 206/7). Leopold Caharija, takratni šef Narodne zaščite, je izjavil, da je vedel za odpoklic sovjetskih strokovnjakov (Caharija, 1988).

Tudi partijski sestanki so bili sklicani samo zato, da se člani samokritizirajo (ACKZKS, OK, 24. 6. 1948). Spomnimo pa se, da je bilo pomanjkanje kritike in samokritike eden izmed očitkov SZ jugoslovanskim komunistom. Kakorkoli že, kmalu je za to zvedela celotna svetovna javnost, množice v Jugoslaviji in Svobodnem tržaškem ozemlju.

Za marsikoga je bila to težka življenjska izkušnja. Vittorio Vidali se spominja nedelje 27. junija 1948 in navdušene množice nekdanjih partizanov, ki so napolnili Trg Perugino v Trstu. Večtisočglava množica je vneto sledila govornikom. Med množico je Vidali opazil Prato Longa, ki mu je mahal in dajal znamenja, da želi govoriti z njim. Ko je prišel do njega, mu je povedal, da se je zgodilo nekaj hudega in da mora še isti dan v Rim. Povedal mu je tudi, da se je Togliatti z delegacijo vrnil iz Bukarešte, kjer je zasedal Informbiro, ter da so na sestanku sklenili pretrgati vezi z Jugoslavijo.

"Ne morem opisati burnih občutkov, ki so me prevzeli - zaskrbljenost, jeza, neodločnost, nemir in tudi zadovoljstvo zaradi nacionalistične deviacije v sami partiji," izraža Vidali svoje občutke, ko je v Rimu prebral Resolucijo. Obenem je presunljivo ugotovil, da se podobne deviacije dogajajo tudi v partiji STO (Vidali, 1982, 52-54).

Ko se je Vidali vrnil iz Rima, je bilo v Trstu že zelo burno. Množice so bile zmedene, kakor tudi lokalno časopisje, posebno partijsko in tisto, ki je bilo partiji blizu. To lahko sklepamo iz tega, da so bili prva dva ali tri dni po 28. juniju v svojih izjavah zelo previdni in da niso pokazali svojega stališča. Četrtega dne je Il Lavoratore objavil Kominformu naklonjeno poročilo, pa tudi Primorski dnevnik in Corriere di Trieste sta bila na tej liniji. Medtem je bil že sklican partijski aktiv z namenom, da preučijo položaj. V Pristaniškem domu se je v zelo napetem ozračju zbralo okrog 40 komunistov. Ko je Rudi Uršič prebral Jugoslaviji naklonjeno poročilo, je nastopil vik in krik. Večina, ki je odobrvala Resolucijo, je grozila manjšini z Babičem na čelu, češ da jih bodo pometali skozi okno.

"Pred menoj so se grozeče prerivali dovcerajšnji tovariši in sodelavci, mi molili pesti pod nos in me zmerjali z izdajalcem, ki se je predal imperialistom. Gledal sem jih mirno, ne da bi kaj rekel. Odgovarjati na psovke ni bilo mogoče, kajti splošna pobesnelost in brezumje nista dopuščala nikakršnega razsodnega pogovora. Razkol je bil popoln," se spominja sestanka Branko Babič.

Po seji partijskega aktiva sta se z Vidalijem dogovorila za sestanek na sedežu partije. Predlagal mu

je, naj se opredeli za Resolucijo, sam pa bo poskrbel, da odide Babič v Moskvo, kjer bi ga kot polkovnika jugoslovanske vojske povišali v generala. Tam naj bi s tega položaja vodil jugoslovanski odbor zdravih sil.

Sodeč po teh pobudah, ki niso zrasle na njegovem zelniku, je bil Vidali prej človek Moskve kot Rima (Babič, 1988).

Dne 2. in 3. julija se je sestal Izvršilni odbor KPSTO v Trstu. V odboru sta se izoblikovali dve tendenci, ki sta predložili vsaka svojo resolucijo. Vsem "tovarišem" ene ali druge tendence je bila na vsem ozemlju zajamčena največja svoboda izražanja mnenja in presojanja ter najstrožji disciplinski ukrepi morebitnim kršilcem teh pravic. Toda videli bomo, da je bila omenjena pravica le načelna.

Resolucija, ki jo je predložil Branko Babič, je izražala prizadevanje, naj se ne bi postavljalo vprašanje: "Ali za Moskvo ali za Beograd?" To vprašanje ogroža enotnost delavskega razreda, to pa po njegovem mnenju ni v interesu Tržačanov, ampak imperializma in nacionalizma.

Resolucija je skušala ublažiti posledice, ki bi jih utegnil povzročiti spor med Informbirojem in KPJ Jugoslaviji naklonjene tržaške množice. Spor naj bi se po njegovem rešil čim prej, vendar le v okviru KPSTO, kar naj bi pomenilo, da naj se ne bi širil na druge organizacije, kot so bile Enotni sindikati, ASIŽZ, ZAM, OF, Zveza partizanov, Zveza bivših političnih preganjancev in Zveza invalidov, ter na kulturno področje (SHPZ). Resolucija je obsojala vse, ki so delali proti enotnosti demokratičnega gibanja in njegovega voditelja KPJ.

Zanimivo je, da je tudi Vidali v svoji resoluciji pozival člane, naj zastavijo vse sile za ohranitev enotnosti partije. Toda to naj bi bilo doseženo na podlagi popolne privolitve v "Resolucijo osmih komunističnih partij". Sledilo je glasovanje za eno od resolucij; prevladala je Vidalijeva tendenca s šestimi glasovi proti štirim za Babičevo. Spor med KPJ in informbirojevskimi partijami se je tako prenesel tudi na partijo STO, ki se je v veliki večini odločila za Vidalijevo linijo, čeprav ni bila članica Informbiroja (PD, 6. 7. 1948).

Toda kot je imel spor na širši ravni korenine v preteklosti, je tudi v partiji STO oz. prej KP Julijske krajine prihajalo do konfliktnih situacij že pred koncem vojne in vsa leta po njej, predvsem zaradi neenotnih pogledov vodilnih na nacionalno in socialno politiko. Marsikomu je bil spor dobrodošel, predvsem tistim, ki so bili proti priključitvi Trsta Jugoslaviji, pa tudi vsem meščanskim strankam in ZVU. V državah vzhoda so obračunali s titovci, v Jugoslaviji z informbirojevci, medtem ko sta na ozemlju STO nastali dve partiji in se med seboj odkrito spopadli. To velja predvsem za cono A, kjer je bila na oblasti anglo-ameriška vojaška uprava, KPSTO pa samo ena od strank in ne stranka na oblasti. Tu so nasprotja med strujama obstajala vse do prihoda Hruščova v Beograd in še dlje.

Reakcije proletarskih množic na resolucijo

V lokalnem časopisju so se kmalu po objavi Resolucije začeli pojavljati razni pozivi, resolucije in izjave, ki so potrjevale ugotovitve resolucije Informbiroja. Primorski dnevnik, časopis OF STO, je sprva takole tolmačil tekoče dogodke. 2. 7. je objavil poziv glavnega odbora komunistične mladine STO, v katerem ta poziva vso komunistično mladino, naj ostane zvesta internacionalizmu. Istega dne je bil objavljen tudi Togliattijev uvodnik ob resoluciji Informbiroja, v kateri pravi, da je KPJ postala militaristična organizacija, brez voljenih višjih forumov, ki jih kar postavljajo od zgoraj in kjer vlada policijski režim. Izrazil je upanje, da bo kot doslej še enkrat zmagala marksistično-leninistična teorija in tisti, ki bodo verovali vanjo.

Za resolucijo Informbiroja so se opredelili komunistični voditelji Enotnih sindikatov, delavci ladjedelnice sv. Marka in novinarska celica. V resolucijah odločno pozivajo CK KPJ, naj spremeni svoje stališče v prid Informbiroju (PD, 2. 7. 1948).

Da je Zavezniška vojaška uprava (ZVU) pozorno spremljala spreminjajočo se situacijo v komunističnem taboru, lahko razberemo iz "Giornale di Trieste", časopisa ZVU.

Dne 3. julija Giornale poroča, da je razkol v partiji zmeraj globlji. Medtem ko so v coni A STO začele deževati resolucije, apeli, protesti v prid Moskvi, so se v drugi coni v Istri stvari zasukale drugače. Tisk, ki je bil vse do včeraj na voljo jugoslovanski komunistični propagandi in se je tedaj preusmeril na pozicije Informbiroja, so odločno prepovedali.

O pogajanjih na sestanku Izvršilnega odbora KPSTO zavezniki še niso vedeli natančnih rezultatov, poročajo pa, da je bilo zelo bučno. Napovedujejo razkol v partiji, kjer bodo tisti verjetno sestavljali manjšino - približno 30% lokalnih komunistov. Najbolj je bil Giornale presenečen nad Primorskim dnevnikom - časopisom ljudske fronte slovenskih komunistov, ki je zavzel stališče Kominforma. Ravno tako so bili presenečeni nad Enotnimi sindikati, saj so bili podaljšana roka jugoslovanskih in so vse do spora onemogočali vsako sodelovanje z italijanskimi delavci (GT, 3. 7. 1948).

Giornale poroča tudi o stanju v coni B STO. Na podlagi vesti iz te cone sklepajo, da prihaja tudi tu do nasprotij med obema komunističnima smerema. V Izoli naj bi bil Juraga pretepen v lastni hiši, medtem ko Laurenti, Štoka in Ukmar razmišljajo o vrnitvi v cono A. Jaksetič je bil sprva naklonjen Titu, saj so ga večkrat videli na komandi VUJA-e v družbi s polkovnikom Lencem, ki je kot vsi oficirji ostal zvest Jugoslaviji (GT, 3. 7. 1948; Caharija, 1988). Kmalu se je situacija glede omenjenih članov spremenila, kajti Jaksetič in Juraga sta bila v nasprotju z Ukmarjem, Laurentijem in Štoko med glavnimi zagovorniki Kominforma.

Voditelji (od leve proti desni): Julij Beltram, Branko Babič, Eugenio Laurenti (NŠK).

The leaders (from left to right): Julij Beltram, Branko Babič, Eugenio Laurenti (NŠK).

Na podeželju Poreča so se pojavile tudi takšne parole: "Ni Tito, ni Stalin! Finitela, assassini!" (GT, 3. 7. 1948). Il Giornale še poroča, da so na dalmatinskih otokih na obalnih hišah zaplapolale angleške in ameriške zastave, vidne na precejšnje daljavo. S tem so najbrž hoteli pokazati, da se v tem boju ne opredeljujejo ne za Tita ne za Stalina.

Paolo Sema - predvojni vodilni komunist iz Pirana, aktivni bорец v NOB, po vojni direktor srednje šole in liceja v Piranu, ki se je po teh dogodkih odselil v Trst, kjer je aktivno deloval v KPI - se takole spominja teh dramatičnih dogodkov: "Tega dne smo bili skupaj z ostalimi tovariši, samimi člani KP, v majhni kavarni pri gledališču Tartini v Piranu, kjer smo ob kavi igrali šah in damo. Vest je prinesel Francesco Ravalico, imenovan 'Bissiga'. Povedal je samo, da so KP Sovjetske zveze in druge komunistične partije, tako socialistične kot tudi drugih dežel, ostro kritizirale KPJ. Šele v naslednjih dneh smo v tržaškem časopisju prebrali celotno besedilo. Za nas je bilo to prijetno presenečenje. Naše prvo sklepanje je bilo preprosto: če je bila KPJ v zmoti, potem smo mi imeli prav, iz česar je sledilo, da so z nami ravnali krivično. Bili smo navdušeni. V kratkem času se je zbralo na stotine tovarišev, sam pa sem šel domov po zastavo KPI iz leta 1921, ki smo jo ob ukinitvi treh sekcij skrbno skrili. Nekí tovariš je od nekod privlekel harmoniko in po Piranu je iz dolgega sprevoda zadonela 'Bandiera rossa'. To je bila tudi ena oblika protesta nad dogodki, ki smo jih doživeli. V partiji in zunaj nje se je čutilo olajšanje, v upanju, da se bo v coni B spremenilo na bolje, v smeri, ki smo si jo želeli..." Partija v Piranu se je takoj postavila na stran Kominforma razen majhne skupine, ki pa je kljub temu odšla v Italijo (Colummi et al., 1980, 336).

Glavni odbor komunistične mladine Tržaškega ozemlja je naslovil sledeči poziv vsej komunistični mladini Tržaškega ozemlja:

Komunistični mladini Tržaškega ozemlja!

Glavni odbor komunistične mladine Tržaškega ozemlja popolnoma odobrava resolucijo informacijskega urada komunističnih partij in izreka zvestobo internacionalizmu, ki temelji na načelih marxizma in leninizma, ter priznava v Sovjetski zvezi in v njeni bolševiški komunistični partiji pod vodstvom Stalina gotovo vodilnega vrh svetovnih socialističnih in demokratičnih sil.

Obrata se na vse komunistično mladino Tržaškega ozemlja in jo poziva, naj nadaljuje borbo za najstnejše bratstvo med Italijani in Slovanci, med delavci mesta in dežele, proti slehernemu nacionalizmu in šovinizmu, proti zasluževalnemu imperikalizmu in njegovim krajevnim agentom, za spoštovanje mirovne pogodbe, za gotovo in boljše bodočnost mladine Tržaškega ozemlja in vseh dežel.

Smart fascizmu! — Svoboda narodom!

GLAVNI ODBOR KOMUNISTIČNE MLADINE
TRŽAŠKEGA OZEMLJA

Primorski dnevnik je 2. 7. 1948 priobčil poziv komunistične mladine STO za podporo Resoluciji. Zmeda je bila v teh dneh popolna.

On July 2nd 1948, the Primorski dnevnik published an appeal by the Communist Youth of the Free Territory of Trieste to give the Resolution full support. The confusion in those days was complete.

Dne 3. julija Primorski dnevnik in Il Lavoratore še vedno enotno poročata, kako so beograjski visokošolci ostro kritizirali Tita, ker ni hotel diskutirati o problemih KPJ s tovariši iz Kominforma. V Beogradu so menili, da je univerzitetni komite KPJ beograjske univerze poslal CK KPJ kritiko, ki pa je ni objavil noben časopis. Naslednjega dne pa Giornale di Trieste prinaša vest, da je o kritiki visokošolcev poročal Telepress, Tanjug je te novice negiral in trdil ravno nasprotno.

Po izobčenju Tita Il Lavoratore ni več uporabljal "Tanjugovih" vesti. Poročevalka Telepressa June Furst pa je bila 4. julija izgnana iz Jugoslavije, ker da je lažno poročala o dogodkih (GT, 5. 7. 1948).

Primorski dnevnik je še vedno objavljal izjave, ki so brezpogojno odobravale resolucijo osmih komunističnih partij (izjava celice iz Milj, Slovenci in Italijani sv. Ivana...). Do tedaj pa v komunističnem časopisju še vedno ne zasledimo poročila o konsultaciji vodij KP 2. in 3. julija. Odsotnost sporočila da slutiti, da sta si nasprotujoči si struji skočili v lase brez vsake možnosti sporazuma.

Nered in različnost v pogledih, ki so se kazali v

vodilnih vrstah, so se kazali tudi v bazi. Za ilustracijo bi lahko bila novica o pretepu, ki naj bi se zgodil v komunistični tiskarni pri sv. Jakobu, kjer je bila tiskarna Primorskega dnevnika in Il Lavoratora, kajti v novih okoliščinah si najbrž nista bila edina (LAV, 4. 7. 1948). V naslednjih dneh namreč zaznamo preobrat v Primorskem dnevniku, ki 4. julija izjavlja, da zadnje dni ni tolmačil stališča OF STO o vprašanju resolucije Informbiroja, ker OF še vedno ni zavzela stališča. Omenjeni časopis pa je bil glasilo OF.

Nadalje piše, da je reakcionarno časopisje začelo širiti vesti o preobratih v Enotnih sindikatih in da je predsednik Destradi vodil maneuver, da bi ES priključil italijanskim sindikatom. Toda to je bila samo volja manjšine in ES ni spremenil svoje linije (PD, 4. 7. 1948).

Primorski dnevnik je tako postal glasilo t. i. "babičevcev", Il Lavoratore pa "vidalijevcev", kot sta nasprotujoči si struji imenovali druga drugo.

Aktivno sestankovanje v coni B

Dne 4. julija je potekala seja Okrožnega komiteja (OK) KPSTO za Istro. Na začetku je Julij Beltram, sekretar KP Istrskega okrožja, navzoče seznanil z rezultati seje CK KPSTO ter jim priobčil Vidalijevo in Babičevo resolucijo. Izrazil je prepričanje, da se CK KPJ dela krivica in da Vidalijevo linija prinaša Trst Italiji, razdor v Partiji in SIAU.

Nato je pozval člane OK KPSTO za Istro, naj premislijo in se nato izjavijo za eno od resolucij brez vsake bojazni, da bi jih kdo preganjal.

Semilli Emilio se je strinjal z Beltramovo izjavo glede razcepa v partiji, napovedal pa je boj, ki se bo razvnel v partiji. Zavzel se je za Vidalijevo stališče in menil, da je to najboljši izhod za partijce iz STO.

Beltram je Semilliju odgovoril, da so njegove izjave enostranske, in navedel več primerov neustreznega vedenja nasprotne skupine, predvsem njihov način agitacije med partijci, vedenje Vidalija, ki je takoj po izidu resolucije Kominforma odšel v Rim, ko se je vrnil, pa na policijo v Trst, ne da bi se pomenil s sekretarjem ali drugimi člani CK.

Iz diskusije, ki se je razvila med člani OK, lahko razberemo, da odločitev še zdaleč ni bila lahka.

Loredana Burlini je dejala, da so to najtežji trenutki njenega življenja.

Ko so pretehtali vsa izrečena mnenja, so glasovali za eno od predloženih resolucij. Prevladala je Babičeva z 11 glasovi proti 4 za Vidalija.

Za resolucijo Babiča so glasovali: Janko Beltram, Franc Kralj, Erminio Medizza, Anton Gurjan, Ivo Buič, Fani Štravs-Nataša, Nerino Gobbo in Petarin; za resolucijo Vidalija pa: Emilio Semilli, Loredana Burlini, Teodoro Balbi, Italo Carini (ACKZKS, OžK, 4. 7. 1948).

Iz zapisnika je razvidno, da so se omenjeni člani odločili za Babičevo stališče, ker so v njem videli

možnost ohranitve enotnosti, kajti le na podlagi njegove resolucije se je bilo moč boriti za priključitev STO k Jugoslaviji. Tisti pa, ki so slepo verjeli Stalinu in v internacionalistično idejo, so se opredelili za Vidalija. Ne smemo pa pozabiti dejstva, da je bila cona B pod upravo VUJA-e, ki se je postavila na Titovo stran.

Dne 6. julija je "Il Lavoratore" objavil pismo Giorgia Iakseticha, priznanega majorja in vicekomandanta mesta Trst med "štiridesetdnevno" jugoslovansko pričujočnostjo. V pismu ni naveden kraj, od koder je poslano, kar daje slutiti njegov nezavidljiv položaj, saj se v pismu opredeljuje za resolucijo Informbiroja in se izreka proti KPJ. Vemo pa, da je imel v Koprju azil, saj je Jaksetič kot voditelj z Jurago, Ukmarjem in Laurentijem sodeloval pri veliki 12-dnevni stavki junija 1946 v Trstu, za kar jih je pri ZVU čakala zaporna kazen. Za Informbiro so se opredeljevale tudi nekatere celice KP iz cone B STO (npr. celica Bošedraga iz Kopro) (LAV, 6. 7. 1948).

Veliko več resolucij je prihajalo iz cone B, ki so se izrekale za Tita in KPJ. Objavljene so bile v Primorskem dnevniku. Pot jim je odprla "Izjava OF" z dne 7. 7. 1948, kjer odločno obsodijo razbijaško delo in blatenje Jugoslavije.

Dne 9. julija se je v Koprju sestal širši aktiv Istrskega okrožja. Navzoči so bili vsi sekretarji osnovnih partijskih organizacij, člani obeh okrajnih komitejev, instruktorji in člani okrožnega komiteja - skupaj 122 članov. Diskusija se je zavlekla pozno v noč, kajti diskutirali so o Babičevi in Vidalijevi resoluciji. Prišlo je tudi do glasovanja: za Babičevo stališče je glasovalo 114 članov, za Vidalijevo pa borih 8 članov.

Na zboru so sklenili, da se preneha vsaka diskusija o dveh resolucijah, da se obsodijo frakcionaši in razbijači partije (vidalijevci, op. a.), zahtevali so njihovo izločitev ter ustrezne ukrepe, ki bodo preprečili načrte razbijačev in frakcionašev. Poudarili so še, da bo treba storiti vse za mobilizacijo vseh mogočih sil in graditev ljudske oblasti (PD, 10. 7. 1948).

Po sklepih sodimo, da je bila omenjena seja preobrat v politiki vodilnih komunistov Istrskega okrožja, ki jih lahko razumemo kot "vojno napoved" drugače mislečim. Izkazalo se je, da je bila izjava o nepreganjanju letih le taktična poteza, da se jih odkrije.

Istega dne je bila v Primorskem dnevniku objavljena resolucija tajništva Okrožnega odbora OF za Istro. Glede spora so se izrekli, da bodo ostali nepristranski opazovalci vse do konca rešitve spora, ker z njim niso najbolje seznanjeni. S tem so hoteli ohraniti strnjeno svojih vrst. Obsodili so vse tiste, ki so zasledovali tovariše in jim hoteli vsiliti svoje mišljenje. Iz navedenega lahko ugotovimo, da je prepričevalno delo potekalo tako z ene kot z druge strani. Da komunisti v coni B niso stali križem rok, nam potrjujejo zapisniki z raznih sej, kjer so sklenili, da je treba frakcionaše evidentirati in jih skušati prepričati, da so v zmoti, če pa že vztrajajo pri svojem, jih je treba izločiti iz vrst poštenih komunistov.

Leopold Caharija, ki je bil v teh burnih letih (1947-49) načelnik Narodne zaščite, se spominja, da so informbirojevce v Koprskem okraju skoncentrirali med drugim v vili Moretini na Debelem rtiču ter jih skušali prepričati o nepravilnosti njihovega stališča. V Bujah so imeli tudi podoben sestanek, kjer pa je prišlo do resnih konfliktov. Več njegovih uslužbencev se je odločilo oditi v Italijo, tako da je bilo delo NZ resno ogroženo zaradi pomanjkanja kadra.

Prepričevali so tudi vidalijevci; tak primer je bil Jaksetič, ki je bil sprva na Titovi strani, po nekem obisku v Trstu pa si je premislil. Tudi Caharije niso pustili pri miru, toda on je ostal neomajen (Caharija, 1988).

Zanimiv je poziv Zveze partizanov Istrskega okrožja. Na svoji redni seji so preučili lokalni politični položaj, ki je vladal v masovnih organizacijah na STO, še posebej v coni A, ter obsodili dezertarje in provokatorje, ki so se vrnili v družino borcev za svobodo. Pozvali so vse, naj preprečijo, da bi se spor med VKP(b) in KPJ prenesel na teritorij Istrskega okrožja. Odločno so zahtevali, da se partija očisti intrigantov in frakcionašev (PD, 10. 7. 1948).

Zanimivo je bilo tudi, da so se še vedno zaklinjali na VKP (b), Stalina in internacionalizem. To so naši komunisti počeli nekje do 50. leta, ker so še vedno upali, da se bo spor razrešil. Bali so se izključitve iz mednarodnega socialističnega gibanja. Še vedno so bili sovražnik št. 1 "imperialisti" - zahodni zavezniki.

Čez dva dni (12. 7.) se je sestal CK KPSTO v Koprju, kjer je bilo od 33 članov navzočih 17. Na sestanku so sklenili, da iz partije izključijo Vidalija, ki je bil organizator njim nasprotnega (frakcionaškega) gibanja. Ferdinanda Zidarja so izključili zaradi protipartijskega delovanja, Leopold Gasparini, direktor "Il Lavoratoreja", pa je dobil strog ukor zaradi neprimerne vedenja njegovega časopisa. Sklenili so še, naj mestni komite partije za Trst ostane nespremenjen v svoji funkciji, politični sekretar pa je postal Boris Mrak. Razveljavljen je bil tudi mandat Marije Benetič - Marine. V proglasu, naslovljenem na prebivalstvo, so opozarjali na cilje frakcionašev, ki so bili: postopno trganje vezi z Jugoslavijo ter prikazovanje neizogibnosti in nujnosti naslonitve izključno na Italijo, s tem pa priključitve Trsta Italiji. Opozorili so na možnost likvidacijske dejavnosti proti množičnim organizacijam, kar je bil po njihovem mnenju predpogoj za revizionistično politiko na škodo Trsta.

Na podlagi sklepa CK so Rudiju Uršiču odvzeli vsako funkcijo in proti njemu uvedli preiskavo, ki jo je vodila od CK imenovana komisija (PD, 13. 7. 1948). Sestanek je bil le uvertura v množične izključitve na eni in drugi strani.

Medtem je "Il Lavoratore", ki je zaradi velikega števila internacionalizmu naklonjenih Slovencev od 14. junija izdajal pomembnejše članke dvojezično, ostro obsodil omenjeni sestanek in označil njegovo delovanje

kot frakcionaško. Frakcionaštvo je bil sila priljubljen izraz v žargonu komunistov, ki se ga mnogi niso otresli še vse do padca komunizma. V *Lavoratore*ju so obenem obtožili Branka Babiča, da je pred tednom dni na aktivu tržaške KP obljubil, da se bo Izvršni komite sestel v soboto dne 10. julija, na katerem naj bi se odločili za sklic sestanka CK. Na tej seji je Babič menda izjavil, da ni treba sklicati niti CK niti izrednega kongresa, ker niso nastopile posebne razmere. Dne 11. julija je predlagal, naj se seja CK skliče 18. julija, kar so soglasno sprejeli.

Dne 12. julija ob 21.30 pa je Branko Babič navkljub dogovoru sklical sejo CK v Kopru (LAV, 14. 7. 1948). Na omenjene obtožbe je odgovoril v *Primorskem dnevniku*, češ da je predlog Izvršnemu komiteju dal Vidali, ki je IK KP predhodno zastavil dvanajst vprašanj, na katera naj bi komite odgovoril pred sklicem seje CK. Ta vprašanja so po njegovem mnenju zvenela izdajalsko in provokatorsko, saj so se npr. glasila; Iz članov KP cone A naj se ustanovi komisija, ki bi preiskala vse primere terorja in preganjanja v coni B. V takšne predloge Branko Babič ni mogel privoliti in ko je to sporočil večini članov CK, so slednji od njega odločno zahtevali, da se s frakcionaško skupino Vidalija prekine vsaka diskusija in takoj skliče seja CK, kar je bilo tudi storjeno (LAV, 14. 7. 1948).

Od tod naprej je zanimivo slediti izmenjavi obtožb med tekmeci. Iz dneva v dan je *Il Lavoratore* objavljala stališča proti Jugoslaviji in Titu, ostro polemizirajoč z "Borbo". Celo atentat na sekretarja KPI Togliattija je tedaj v časopisu zavzel skromno mesto.

Primorski dnevnik in *Lavoratore* sta postala odsev nasprotij med samimi komunisti.

V *Primorski dnevnik* so še naprej prihajali pozivi, izjave in podobno, ki so obsojali Vidalija in njegovo skupino ter pozivali prebivalstvo, naj preneha z razdiralnimi diskusijami. Resolucije so si bile sila podobne, le pošiljatelj je bil različen. Njihov skupni imenovalac je bil ta, da so prihajale iz Istrskega okrožja, kjer so prevladovali t. i. titovci, ki so sprejeli Babičevo resolucijo, na podlagi katere se zaklinjajo na enotnost demokratičnega gibanja, pri čemer imajo v mislih množične organizacije. Te zahteve so se pokazale za iluzorne, kajti spor se je z vso ostrino zarezal mednje. To je bila logična posledica dejstva, da je bila KP avangarda v vseh množičnih organizacijah, člani partije pa na vodilnih mestih v njih. Spor se je kljub prizadevanjem vodstva razširil med množice in postal tema dneva.

Na seji Okrajnega komiteja KPSTO v Kopru 12. 7. 1948 so ugotovili, da je delovni polet pri množicah močno upadel po objavi resolucije. Zato so sklenili prenehati z obravnavo dveh resolucij in delovati v smeri krepitve ljudske oblasti, predvsem pa gospodarstva. Hkrati je Ernest Vatovec poročal o povečanju politične aktivnosti nekaterih. Odpravljali so se celo na podeželje, kot npr. Zilli, in tam širili sovražno (informbirojevsko) propagando, kar pomeni, da niso spoštovali

partijske discipline in oblasti. Tak primer je bil tudi ples v Izoli, ki so ga priredili brez dovoljenja, pa tudi resolucija, sprejeta v komunistični celici Bošedragi, ki je pristajala na določila Informbiroja. Naslovljena je bila direktno na časopis *Il Lavoratore*, ne da bi jo potrdil Okrajni komite (ACKZKS, OK, 12. 7. 1948). Vendar sklep o prenehanju vsakršne diskusije o resolucijah, sprejet na omenjeni seji, ni bil lahko izvedljiv. Na naslednjem sestanku 19. julija so ugotovili, da na tem področju niso dosegli zelenih rezultatov. Tako je Ivan Knez, organizacijski sekretar koprškega Okrajnega komiteja KPSTO, pojasnil potrebo po reorganizaciji odborov masovnih organizacij okrajnega merila, in sicer, kot je dejal: "Čistko vseh naši liniji nasprotnih elementov".

V koprskem okrajnem odboru SIAU je bilo treba poskrbeti za zamenjavo nekaterih članov (Balbi, Brunetto). Fonda Libero je poročal, da so frakcionaši prešli na odkrit boj po sindikalni liniji, saj je 14. julija *Il Lavoratore* celo priobčil resoluciji IB naklonjeno izjavo Istrskega okrožnega odbora ES. Rado Pišot - Sokol pa je predlagal, da je treba pregledati tudi organizacijo političnih preganjancev in invalidsko združenje. Na koncu so sklenili, da je treba imeti točno evidenco nad vsemi partiji, ne le nad opozicijo in tako so 19. 7. 1948 evidentirali 135 kominformistov med komunisti v coni B, od teh mnogo v Piranu in Izoli (ACKZKS, OK, 19. 7. 1948). Proti njim naj se ne bi nasižno obnašali, se spominja Leopold Caharija, le njihova imena so z rdečo barvo zapisali na koprsko mestno ložo (Caharija, 1988).

Razkol v najmnožičnejši organizaciji

Sredi julija zasledimo v časopisju cone A prepire v najmnožičnejši organizaciji, ki je združevala Italijane in Slovence - v SIAU. Po prvotnem izmikanju sta se predsednik SIAU STO advokat Pogassi in vicepredsednik prof. Ferlan odločila v korist Vidalija oz. potrdila resolucijo IB. Vest je ostro napadel Babič, saj sta s tem ogrozila obstoj same organizacije (GT, 17. 7. 1948). Čeravno sta Pogassi in Ferlan že kmalu zavzela stališče za resolucijo IB, sta se vendarle strinjala z Babičem, tajnikom SIAU, da se spor v interesu enotnosti ne prenese na SIAU. Iluzorno je bilo pričakovati, da se spor ne bi razširil, kajti že poprej je prihajalo do nesoglasij med vodilnimi člani v SIAU, ki jih je javno razgrnil Branko Babič na komemoraciji štirih mučenikov 7. septembra 1947 v Bazovici. Do dokončnega razkola med zagovorniki Babiča ter strujo Ferlofje in Tončiča v SIAU pa je prišlo aprila naslednjega leta, ko so slednjima celo prepovedali vstop na proslavo ob 7. obletnici OF (Maganja, 1980, 173-182).

Zaradi zadnjih dogodkov se je Babič skušal s Ferlanom in Pogassijem dogovoriti za sklic sestanka IO SIAU, ki naj bi potekal 17. julija in na katerem naj bi obravnavali spomenico SIAU, naslovljeno Varnostnemu svetu OZN. V spomenici so obtožili anglo-ameriško

vojno upravo konkretnih kršitev mirovne pogodbe z Italijo glede Tržaškega ozemlja, ker se s strani te vojne uprave de facto uresničuje politika priključitve Trsta Italiji. Od Varnostnega sveta so še zahtevali, da stori vse potrebno za spoštovanje mirovne pogodbe in da se uresniči vsi njeni sklepi v zvezi s TO. Kljub temu da je Glavni svet SIAU spomenico odobril, jo je Pogassi zadržal pri sebi. Na seji naj bi sprejeli tudi izjavo s pozivom članstvu SIAU, naj se ohrani enotnost in se razkol v partiji ne prenese v SIAU.

Do domenjenega sestanka ni prišlo, ker je Pogassi telefonsko zaprosil Babiča, naj seje še ne skliče, in dogovorila sta se za razgovor dne 15. 7. Tega dne sta Ferlan in Pogassi izjavila, da se omenjena spomenica ne sme poslati na VS OZN in da SIAU ne sme podati izjave o dogodkih, ki so nastali po resoluciji Informburoja. Po mnenju Babiča je bil to dokaz, da sta bila Pogassi in Ferlan pod vplivom "vidalijevcev" in se odpovedala osnovni politični liniji SIAU, to je boju za spoštovanje mirovne pogodbe (PD in LAV, 15. 7. 1948).

Do sestanka Glavnega odbora SIAU je prišlo šele 24. in 25. julija, trajal pa je celih petnajst ur. Predsednik odbora Pogassi se je dolgo izgovarjal, zakaj odbor ni poslal spomenice, ki jo je Glavni svet SIAU kot najvišji forum sprejel na svojem zasedanju. Kot glavni vzrok je navedel, da spomenica ne sme nositi Babičevega podpisa. Nato je Beltram govoril o ljudski oblasti v Istrskem okrožju, ki je zgrajena na temelju SIAU. Ker pa jo Vidalijevi frakcionaši že sabotirajo, bodo člani SIAU v Istrskem okrožju poskrbeli, da do razkola ne bo prišlo. Privrženci Vidalijeve skupine so na obtožbe odgovorili, da se s svojim delovanjem zavzemajo le za utrditev ljudske oblasti, in zahtevali, da Babič odstopi s funkcije tajnika do kongresa SIAU, ki naj bi bil 5. septembra 1948. Ker Babič ni hotel podati odstopa, so se odločili za glasovanje. Za suspenzijo je glasovalo 11 članov odbora, 10 jih je bilo proti in Babič je moral odstopiti. Vidalijevci so prevladali v vodstvu SIAU in s tem se je kljub nasprotnim prizadevanjem spor prenesel tudi v to najmnogičnejšo organizacijo.

Iz cone B so protestirali proti obsodbam in izključitvam v coni A. Najbolj so obsodili izključitev Babiča in sklic izrednega kongresa SIAU, saj po njihovem mnenju v SIAU niso nastopile nobene posebne okoliščine. Glede tega so na sestanku Istrskega okrožnega odbora SIAU 27. 7. 1948 predložili resolucijo. Presemetila jih je Loredana Burlini, ki je proti njej predložila svojo. To je povzročilo burno diskusijo. Ker je resolucija Burlinijeve naletela na neodobranje večine članov, je predlagala, da črta odstavek, v katerem je napadala predstavnike ljudske oblasti. Preostali del resolucije pa je podpisala in izrazila željo, da se objavi.

Bordon ji je odgovoril, da je klevetanje o terorju v coni B že tako razširjeno med delavstvom, da bi ne bilo primerno objaviti omenjeno resolucijo. Nato je prišlo do glasovanja, rezultat pa je bil 13 : 2 proti objavi

resolucije Loredane Burlini. Na naslednji seji Okrožnega odbora SIAU za Istro 18. 8. so izjavili, da niso pritiskali na nikogar, ki se je izrazil za Vidalija, temveč so nekateri tovariši sami odstopili in zbežali v Trst, z namenom potrditi teror v coni B ter s tem dati vidalijevcem potrebni material za boj proti oblasti v coni B. Laurenti je menil, da Loredana Burlini zaradi vedenja v zadnjem času ne bi smela sedeti v njihovih vrstah.

Svoje delovno mesto referentke za italijansko kulturo je zapustila z utemeljitvijo, da solidarizira s Semillijem, ki je zaradi pritiska nasprotne struje odšel v Trst. Ob zaključku meseca Loredana Burlini ni prišla v urad, kar je pomenilo, da se je odzvala pozivu "Voce Libera", ki je v imenu CLN za Istro pozival Italijane, naj zapustijo delovna mesta in prenehajo podpirati ljudsko oblast. "S svojo izjavo," je dejal Laurenti, "pa ni zalila le mene, temveč je izzvala nezaupnico celotnemu Okrožnemu tajnistvu SIAU." Loredana se je odbornikom opravičila, a so bili ti vendarle za njeno izključitev. Zatem je zapustila sejo (PAK, OO SIAU, 1, 27. 7. 1948).

Razkol v Enotnih sindikatih STO

Že prve dni po objavi resolucije Informburoja so voditelji Enotnih sindikatov (ES) pozvali voditelje KPJ, naj revidirajo svoja napačna stališča. Pri tem so ponudili bratsko pomoč tržaških delavcev delavcem Jugoslavije. Tudi sindikalni časopis "Unita Operaia" v italijanščini se je takoj orientiral k resoluciji. Nasprotno se je na začetku redakcija sindikatov v slovensščini "Delavska enotnost" usmerila k stališču "tretje poti" ("terza forza"). Stališče komunističnih voditeljev ES z dne 1. julija je bilo podlaga za razne špekulacije drugih političnih strank in sindikatov, ki so nameravali izkoristiti razkol v KPSTO in ES. Na splošno se je špekuliralo, da bodo ES težili k priključitvi k CGIL (italijanskim sindikatom).

Vendar so kljub pismu, ki ga je tržaški sindikat poslal jugoslovanskim voditeljem, poudarili, da konfederacija ES ni spremenila svoje linije in da je ostala na stališčih boja za zahtevo pravic delavcev na podlagi slovensko-italijanskega bratstva, zahtevajoč od vlade ukrepe, ki bodo zagotovili nemoteno delovanje tržaškega delavskega razreda, proti odpustom z dela in bojevanje za splošno pogodbo, ki bo zagotavljala interese vseh delavcev. Konfederacija Enotnih sindikatov je apelirala na celotni delavski razred, da ostane enoten kot v preteklosti za nadaljevanje neizprosne boja proti vsem sovražnikom delavcev, tj. imperialistom in izkoriščevalcem (LAV, 3. 7. 1948).

Apel ES ni bilo neposredno zavzemanje stališča za resolucijo, ampak je pomenil, da se upoštevajo legalnosti in lojalnosti ter dopuščajo odločitve svojim komunističnim voditeljem. Apel postavi v prvi plan ekonomske zahteve delavcev pred političnimi, kar ni bilo značilno za ves puvovjni čas za ES, kajti prednost so imele politične zahteve. Delavci naj bi se po novem

torej v prvi vrsti bojevali za svoje pravice, za boljše plače... Ko je razkol divjal na komunističnem polju, so lastniki tovarn to izkoristili in začeli še v večji meri odpuščati sindikalne aktiviste in člane tovarniških komitejev največjih podjetij.

Ravno tedaj je za nameček ZVU aretirala 17 oseb na podlagi starih členov zakona "Codice penale fascista", ki je prepovedoval stavke. Enotni sindikati so na to potezo zaveznikov odgovorili z velikim zborom, s pisnimi predlogi na ZVU, OZN, italijanskim in jugoslovanskim sindikatom ter s posredovanjem delegacije pri SSF (Svetovna sindikalna federacija), z namenom pojasniti težavnost položaja, v katerem jim je prepovedana pravica do stavljanja. Delegacija ES je sporočila pripravljenost združitve v SSF (LAV, 8. 7. 1948).

Poleg tega je bil za 7. julij napovedan plenum ES, na katerem so protestirali proti ravnanju industrialcev in ZVU, ki so kršili osnovne sindikalne pravice, hkrati pa so pozvali CCDZ (Delavsko zbornico - italijanski sindikati v Trstu), da se pridruži akciji proti kršitvi delavskih pravic. Tu je opaziti tendenco zblizevanja dveh večletnih nasprotnikov, ki so se leta 1945 sprli ravno zaradi primarne politične usmeritve ES, ki so zahtevali priključitev Trsta Jugoslaviji, CCDL pa so prisojali Trst Italiji zaradi organske povezave tržaškega kapitala z italijanskim. V Enotnih sindikatih se je članstvo vse bolj polariziralo, in to v korist t. i. večinskega gibanja (Vidalijeve linije) (PD, 8. 7. 1948).

Nasprotni razglas pa so podpirali nekateri člani CK KPSTO, ki so bili tudi vodilni v ES (Bruno Maule, Ivan Bukovec-Vojmir, Francesco Lipovec, Carlo Drassich). Njihovo stališče se je poimenovalo "terza forza" (tretja sila). Ti so bili tako proti "babičevcem" kot proti "vidalijevcem". Oboje so obtoževali, da so odgovorni za razcep v demokratičnem delavskem gibanju. Nenevarnost tega stališča je bila v dejstvu, da so bili vsi pripadniki Babičeve linije in so aktivno delovali za njeno zmago.

Toda pravilna je bila njihova trditev, ki je opozarjala, da je v tistih težkih trenutkih za delavstvo, ko je bila ogrožena pravica do stavke, zatajila KPSTO, ki se je ubadala s povsem drugimi problemi. Ugotovili so, da so komunisti ostali brez množic, množice brez partije. Zato so zahtevali, naj se spor ne bi prenašal na sindikate in naj delavce ne bi obremenjevali s problemi internacionalizma (DE, 7. 7. 1948).

Vendar akcija za obrambo enotnosti ni naleteła na odmev med delavci. 14. julija se je sestal CK ES na izredni seji zaradi raznih politično sindikalnih problemov, med katere je sodil tudi sekretar te organizacije Ivan Bukovec - Vojmir. Burni sestanek so prekinili ob 3. uri zjutraj in ga napovedali za 30. julij. Bukovec je odstopil, kar so soglasno sprejeli. Sestali so se tudi sindikalni voditelji Istrskega okrožja (člani ES so bili zelo številni v Izoli, kjer je bilo zaradi dveh tovarn največ proletariata), v glavnem kominformisti, in pozvali CK ES,

naj obračunajo s tistimi, ki se ne strinjajo s svetovno delavsko večino (LAV, 15. 7. 1948).

Medtem se je končal proces proti 14 sindikalistom, ki so bili za 6 mesecev odpuščeni iz službe, plačati pa so morali vsak po 160 lir kazni. Glede pravice do stavke je sodišče menilo, da delavci lahko stavkajo zaradi ekonomskih razlogov, ne pa zaradi političnih, sindikalna zborovanja lahko potekajo le v tovarnah z dovoljenjem lastnika, ki pa mora biti predhodno obveščen o kraju, času, namenu stavke in o govornikih (LAV, 15. 7. 1948). Jasno je, da so s temi ukrepi hoteli sindikat pasivizirati.

V conii B je prevladala nasprotna struja, ki je obsodila ravnanje sindikalnega vodstva. Izključili so nekaj vodilnih, ki so se strinjali z Vidalijevo resolucijo (Juraga, Semilli). V sklepkih, ki jih je sprejel del CO ES STO 14. julija, so sindikalni voditelji videli manever neke skupine, ki ji je načeloval Destradi. Zato so sklenili, da ne bodo priznavali dotedanjega izvršilnega odbora. Kot edini izvršilni organ ES so priznavali organ, delujoč v conii B STO, ki jo je upravljala jugoslovanska armada (PD, 4. 8. 1948). ES cone B pa se tudi niso strinjali s priključitvijo ES iz cone A k SSF (svetovnim sindikatom).

Sindikati so v conii A spremenili tudi politiko delovanja. Opaziti je bilo, da so se na sodni proces odzvali mirneje kot prej. Ali je bila temu vzrok utrujenost po dolgih mesecih boja, ne vedno pametno vodenegega, z občutkom, da ni šlo vse ravno najbolje, ali pa je šlo mogoče bolj za spoštovanje discipline? Na to vprašanje v veliki meri odgovarja neznanec, ki se je podpisal z "un sindacalista" v članku 29. julija v časopisu Il Lavoratore. Pisec v začetku kritizira enega od sindikalnih antikominformistov, ki je poskušal razglasiti generalni štrajk kot protest proti aretaciji sindikalnih voditeljev. Avtor članka meni, da je iluzorno verjeti, da je s stavko mogoče vse rešiti. "Stavka je vsekakor najmočnejše delavsko orožje, vendar je poleg tega še mnogo drugih (pisec ne navaja katerih, op. a.), zato je absurdno verjeti, da se bodo vsi problemi rešili s stavkami". Nadalje poudarja, da "situacija na sindikalnem polju ni kriva za krizo v KPSTO, temveč ravno obratno. [...] Ofenziva lastnikov," nadaljuje, "se je začela že pred objavo resolucije Informburoja in se je pravzaprav začela z javno izraženimi stališči delavcev do delodajalcev in ZVU glede splošnih problemov, kot so serije odpustov, normativna regulacija dohodkov, svobodno delo delavcev na delovnih mestih. Stavka za stavko izpostavi linijo najmočnejšega odpora in sčasoma ignoranco, pomeni nenačrtno reagiranje, kar nikakor ni dovolj za zmago nad kapitalistično ofenzivo. Zagovorniki 'tretje poti' bi želeli generalno stavko, vendar so delavci negativno odgovorili nanjo in izbrali drugo pot za zaustavitev lastniške ofenzive. To je bila odločitev delavcev in preventivna obsodba vseh, ki so poskušali z avanturistično politiko. To ni bila manifestacija za Kominform ali proti, temveč reakcija tistih, ki so nas zares

poskušali likvidirati. Skušali so izbrati razredno organizacijo za zadovoljevanje imperialističnih teženj, ki jim ni mar za usodo Trsta in Tržačanov" (LAV, 29. 7. 1948).

Glede na dobro poznavanje situacije lahko domnevamo, da ga je napisal Ernest Radič, ki so ga izključili iz ES že leta 1946, kasneje pa so ga informbirojevski sindikati ponovno sprejeli v svoje vrste, kar je izzvalo ogorčenje sindikatov v coni B. Iz članka lahko razberemo novo usmeritev v ES pa tudi temeljna nasprotja med strujama. To je bil v prvi vrsti odnos do stavk.

"Tretji sili" so stavke pomenile poglavitno orožje delavskega razreda in politiko nasprotne strani so tolmačili kot likvidatorsko. Večinska stran pa je menila, da so množične stavke delavski razred izčrpale in zato ne morejo več služiti v ofenzivi proti lastnikom. Članek se dotika tudi vprašanja pripadnosti Trsta in meni, da je prejšnja organizacija ES služila imperialističnim težnjam Jugoslavije. To vprašanje se je namreč vleklo skozi ves spor in je bilo predmet obtožb ene in druge linije.

Iz časopisja lahko razberemo, da so se oboji zavzemali za uveljavitev in spoštovanje mirovne pogodbe. Kljub temu so "titovci" napadali "informbirojevce", da se zavzemajo za priključitev Trsta Italiji in s tem za revizijo mirovne pogodbe.

Informbirojevci so se branili, da niso nikoli izrazili želje po reviziji in da se je za to kvečjemu zavzemala Titova vlada v pogovorih s Togliattijem že leta 1946, ko sta se zmenila, da naj bi Trst pripadal Italiji, Gorica pa Jugoslaviji (LAV, 23. 7. 1948).

V coni B se je v Okrožnem odboru Enotnih sindikatov od 10 članov 5 izrazilo za Kominform in to je, kakor pravi Primorski dnevnik, "spremenilo sedež okrožnega odbora ES v glavni stan frakcije". S tem je šlo sindikalno delo v pozabo, pomembno pa je postalo frakcionaško delo. Tako stanje je trajalo petnajst dni, kajti ko so to opazile terenske organizacije, je bila na pobudo partije brž sklicana sindikalna skupščina. Navzočih je bilo 350 delegatov od 400; 5 kominformistov je bilo izključenih iz njihovih vrst (LAV, 22. 7. 1948).

Odmevi na peti kongres KPJ v STO

Konec julija je v Jugoslaviji potekal 5. kongres KPJ, ki je naletel na različne odmeve tudi na Tržaškem ozemlju. S strani "titovcev" je bil veličastno pozdravljen. Primorski dnevnik je posvetil kongresu večino politične strani, kjer so bili objavljeni v glavnem govori jugoslovanskih voditeljev. Nasprotno pa je v Vidalijevem taboru povzročil pravo ogorčenje. Po njihovem je bil to zrežiran kongres tatov, vohunov, umazancev in fašistov (GT, 22. 7. 1948).

Kongres so z zanimanjem spremljali tudi zavezniki. V časopisu *Il Giornale di Trieste* z ironijo poročajo o atmosferi na kongresu, ki jo primerjajo s tisto iz nacističnega "Parteitag". Ironično obdelajo tudi kraj, v katerem je kongres potekal, tj. Topčider, rezidenco prin-

ca Miloša - ustanovitelja dinastije Karadžordževićev. "V bližini pa je cerkev, v katero so hodili kralji molit boga, ki jim je pomagal vreči Obrenoviče z oblasti". Zavezniki povzemajo poročila mihajlovičevcev, ki trdijo, da je v zadnjih tednih notranji minister Ranković dal zapreti 650 članov partije, osumljenih pripadnosti organizaciji "Boj za revolucionarne spremembe", ki naj bi jo ustanovil Žujović, odstavljeni finančni minister. Nato pravijo, da od nedelje zvečer OZNA ni spala, ker je menda lovila Žujovičeve privrženca.

Il Giornale naprej poroča o Titovem maratonskem govoru in ga primerja z govori Hitlerja. Anglo-američani v Trstu so torej sprejeli kongres z ironijo in nenaklonjenostjo, toda kljub temu so priznali, da je kongres pomenil Titovo zmagošlavje (Pirjevec, 1987, 128).

Na kongresu je prevladala odločitev tistih, ki so odklanjali in znikali moskovske obsodbe. Voden je bil tako, da ni dopuščal niti najmanjšega nesoglasja. S tem je Tito s skupino okrog sebe dokazal, da obvlada partijski stroj. KPJ je sprejela Stalinov izziv, naredila si je oklep ter se začela pripravljati na težak boj (PAK, OO SIAU, 3, 15. 8. 1948).

Nesoglasja so se v KPSTO po kongresu še poglobila. Medtem ko je potekal kongres KPJ, je t. i. večinska struja KPSTO sklenila sklicati izredni kongres KPSTO v Trstu, ki naj bi potekal 21. in 22. avgusta.

Izvršni komite KPSTO je poslal KP Albanije, Bolgarije, Češkoslovaške, Francije, Grčije, Anglije, Italije, Poljske, Romunije, Španije, ZDA, Madžarske in VKP(b) vabila, naj pošljejo na izredni kongres KPSTO svoje predstavnike. Partija Jugoslavije seveda ni bila na seznamu povabljenih, kot tudi ne komunisti Istrskega okrožnega komiteja KPSTO, ki so se, kot pravi "Lavoratore", sami s svojim dejanjem izključili iz komunističnega tabora (Beltram, 1986, 215).

Spor v ženski zvezi

Dne 15. avgusta je SIAU priredila v Izoli, kjer je bilo najmočnejše informbirojevsko gibanje, veliko manifestacijo delovnega ljudstva. Udeležilo se je okrog 15 tisoč ljudi, in sicer samo iz cone B, saj se delovni ljudje cone A niso odzvali vabilu. Manifestacija je bila uvod v dvomesečni festival dela, ki je mobiliziral delovne množice.

Sredi avgusta so se članice sekretariata Antifašistične slovensko-italijanske ženske zveze (ASIZŽ) sestale v Kopru zaradi izključitve nekaterih članic iz generalnega sveta ASIZŽ v Trstu, ki so bile po mnenju sekretariata dobre in aktivne članice. Po sklepu sekretariata so izključile Renato Liposic, organizacijsko sekretarko okrožnega komiteja ženske zveze.

Na sestanku je želela sodelovati tudi Norma Bacchichi iz nasprotnega tabora in povedati svoje mnenje o novi situaciji. Izrazila je mnenje, da delo, ki so ga opravljale nekatere članice, ni ravno čisto. Opozorila jih

je, da ne morejo izključiti določenih članic brez pristanka Okrožnega plenuma. Bila pa je prepričana, da bodo kljub temu izključene. Ravno tako se ni strinjala z vzroki izključitve, češ da so proti ljudski oblasti, kar še zdaleč ni bilo res. Poudarila je, da je bila in je s svojimi tovarišicami vedno v prvih vrstah v boju za ljudsko oblast. To, kar se je v Istrskem okrožju dogajalo, pa po njenem ni več ljudska oblast, ampak diktatura posameznikov. Kot primer, ki to dokazuje, je navedla manifestacijo v Izoli, ki da je bila bedna in agresivna, kar sta potrdila Laurentijev in Ukmarjev govor, ki je dokazal, da ne more nihče več brez strahu odpreti ust. Živa Beltram ji je ostro odgovorila, da so bile tovarišice v Trstu hitreje in bolj zunaj linije, ko so izključile članice iz Istrskega okrožja zaradi nestrinjanja z njihovo strujo. Po njenem prepričanju ASIŽZ nima kaj opraviti z resolucijo IB, še manj pa da bi sprejeli nasprotno pozicijo proti onim, ki se z njo ne strinjajo. V isti sapi pa je Živa Beltram dejala, da morajo odstraniti z vodilnih mest tiste, ki se vedejo frakcionaško (LAV, 24. 8. 1948).

Iz zapisnika je razvidno, da je razdor zajel tudi žensko zvezo. To je bilo tudi uradno potrjeno na Okrožnem plenumu v drugi polovici avgusta. Glede na to, da so iz generalnega sveta ASIŽZ bile izključene članice, ki so zagovarjale Babičevo linijo, so te iz Okrožnega odbora ASIŽZ izključile svoje nasprotnice. To so bile Loredana Burlini, Norma Bacicchi, Renata Leposich, Nelda Fragiaco, Vilma Depase in Eugenia Pustata (LAV, 24. 8. 1948).

Kongres KPSTO Vidalijeve struje

Že od začetka avgusta je Il Lavoratore objavljala pripravljeno gradivo za kongres KPSTO, ki so ga organizirali Vidalijevi privrženci. Gradivo je bilo ideološke in propagandne narave. Z marksistično-leninistično teorijo so opravičevali svojo usmeritev, ki je bila za njih seveda edina pravilna. Veliko je bilo pisanja o napakah partije, ki jih bo treba v prihodnje popraviti, ni pa manjkalo niti obtožb na račun Babičeve linije. Slednji se s sklicem kongresa niso strinjali z izgovorom, da se ni zgodilo nič tako pomembnega, da bi bilo treba sklicati izredni kongres partije. Toda to je bila le njihova želja, kajti stvari, ki so se dogajale, so bile med najpomembnejšimi v sicer kratki zgodovini naše partije.

Kongres je potekal med 21. in 23. avgustom, seveda brez predstavnikov t. i. manjšine oz. predstavnikov cone B. Navzočih je bilo 186 članov partije.

Svoje izsledke so sklenili v zaključni resoluciji. V njej so ugotovili, da kongres pomeni odločilen korak pri reševanju krize v partiji, ki je nastala po obtožbi voditeljev komunističnega gibanja.

Komunisti Tržaškega ozemlja so najprej izrazili zaupanje v VKP(b) in njenega voditelja Stalina. Nato so obsodili nekdanje voditelje Babiča, Uršiča, Beltrama ..., ki so s svojo aktivnostjo pokazali, da niso nič drugega

kot agencija KPJ, proti kateri vodi internacionalno komunistično gibanje boj do konca. Omenjeni voditelji pa so se sami s svojim neprimernim početjem izključili iz partije. Sprejeli so program dela, katerega poglavitna naloga je bil ta boj za utrjevanje slovensko-italijanskega bratstva s širjenjem delovanja na cono B, kjer bi tamkajšnje prebivalstvo pripravili, da bi se vrnilo v enotno socialistično fronto in se postavilo proti trockistični tolpi iz Beograda. Nato je kongres poslal bratske pozdrave zdravim silam KPJ, ki so se odzvale pozivu osmih bratskih partij, ter poudaril, da bodo morali izpeljati boj, ki naj bi izključil sedanje revizionistične voditelje in jih zamenjal s člani, zvestimi internacionalizmu (PD, 25. 8. 1948). Za sekretarja partije je bil izvoljen Vidali, pomembno mesto pa je zaradi velikega števila slovenskih privrženecv zavzela Marija Bernetič - Marina. Sprejeli so še statut partije.

Tudi odzivi na ta kongres so bili različni. Pozdravile so ga: KP Češkoslovaške, Madžarske, Romunije, Bolgarije, Anglije, ZDA, Španije in Italije (Tonel, 1983, 130). V Primorskem dnevniku so zapisali, da je bil kongres razbijaški. Obtožili so vidalijevce, da so izrabili resolucijo Informbiroja za razbijanje enotnosti tržaškega naprednega gibanja. Hkrati so izrazili upanje, da bo prebivalstvo Tržaškega ozemlja spoznalo, kdo je in kaj hoče Vidalijeva razbijaška skupina.

V drugem članku pa Primorski dnevnik piše o udeležbi partijskega članstva na kongresu. Meni, da je bila udeležba na kongresu le 25%, in padala je udeležba tudi na manifestacijah, saj se jih je udeležilo le po nekaj tisoč, medtem ko se jih je prej udeleževalo več deset tisoč komunistov. To je pomenilo, da je revolucionarni zagon med množicami splahnel.

Nadalje je Primorski dnevnik obrazložil, zakaj se "babičevci" niso udeležili kongresa. Udeležba bi po njihovem pomenila priznanje, da se je politični položaj bistveno spremenil. Če bi sodelovali na kongresu, ki so ga organizirali in vodili nacionalkomunisti in provokatorji, bi tako postali soodgovorni za sramotni dogodek v življenju tržaških komunistov (PD, 1. 9. 1948).

Zahodni zavezniki so označili kongres kot monotono predstavo monotoni govornikov, ki so dvignili glas le ob omembi imen Tito, Ranković, Babič, Beltram ... Niso se pa, po mnenju zaveznikov, dotaknili bistvenega problema partije, to je njenega premoženja. Premoženje partije (stavba v ulici Montecchi, kjer so tiskali Primorski dnevnik in Il Lavoratore, razni drugi prostori, namenjeni krožkom...) je namreč pripadlo "babičevcem", kar je bil verjetno edini primer v zgodovini, da je manjšinska frakcija dobila celotno premoženje (Tonel, 1983, 131).²

Kot odgovor na kongres je bila 29. avgusta v Istrskem okrožju sklicana partijska konferenca, na kateri so kongres označili kot ilegalno in razbijaško dejanje. Sprejeli so resolucijo, ki je v celoti odobravalna politično linijo CK KPJ po objavi resolucije Informbiroja.

Konferenca se je udeležilo 350 delegatov - 200 iz

cone A in 150 iz cone B (PD, 1. 9. 1948). Začel se je boj brez milosti, boj, ki je trajal več let. Izključena niso bila niti fizična obračunavanja in intervencije agentov OZNE ob vsej demokratijski črti cone A, ki so ogrožali predvsem nekatere slovenske voditelje (Marija Bernetič, Pirc, etc.), označujoč jih za "izdajalce svoje domovine" (Tonel, 1983, 131).

Tonel pa ne omenja t. i. Vidalijevih škvader, ki so napadale Jugoslaviji zveste komuniste (npr. Bortola Petronia, ki je moral zaradi poškodb v bolnišnico in čuti posledice pretepa že vse življenje), preprečevale izide Primorskega dnevnika, vdirale v stanovanja (Babičevo) in si prisvajale tujo imovino ter preprečevale zborovanja babičevcev. Ne omenja tudi ljudi, ki so vohunili v coni B (De Castro, 1981, I, 381).

Po kongresu partije so se zvrstili kongresi množičnih organizacij, naj omenim kongres SIAU (začetek septembra), ES (decembra), OF itn. Kongresi so bili posnetek komunističnega. Ravno tako na njih niso sodelovali predstavniki iz cone B, ki so kongrese označili za ilegalne in razbijaške. Tako imamo konec leta podvojeno število organizacij (dve KP, dve SIAU, dve ES ...). Razkol je tako postal popoln, pa ne le na političnem, temveč tudi na kulturnem področju.

Spor v Slovensko-hrvatski prosvetni zvezi (SHPZ)

Slovensko in hrvaško kulturno življenje na Tržaškem je potekalo v okvirih Slovensko-hrvatske prosvetne zveze, s koordinacijskim odborom v Kopru in Dragom Pahorjem na čelu. Poročilo z občnega zbora SHPZ z dne 23. maja nam pove, da je bilo v coni A včlanjenih 53 prosvetnih društev z 9172 člani (NŠK, SHPZ, 1).

Dne 21. julija je Glavni odbor poslal vsem odborom in prosvetnim društvom obvestilo, v katerem sporoča o sporu, ki je nastal v demokratičnem taboru STO. V obvestilu je postavljena zahteva, da SHPZ ostane absolutno nevtralna in dovoljuje svojemu članstvu, da se v okviru svojih političnih organizacij orientira popolnoma svobodno. Sklenjeno je bilo, da je treba preprečiti vsako razpravo o tem problemu na sejah, sestankih in vajah, saj naj bi bila osnovna naloga društev gojitev napredne slovenske kulture. To stališče je bilo sprejeto tudi na konferenci SHPZ 12. 8. 1948 pri Sv. Ivanu (NŠK, SHPZ, 1, 21. 7. 1948).

Kljub lepim sklepom je prihajalo v organizaciji do konfliktov, kajti 5. oktobra 1948 je Glavni odbor SHPZ

sklenil razposlati vsem prosvetnim društvom in ustanovam okrožnico, s katero naj preprečijo razdiralno delo na prosvetnem polju (NŠK, SHPZ, 1, 5. 10. 1948). Kljub dobremu namenu SHPZ je marsikatera skupina izrabljala nastope prosvetnih društev v razdiralne namene. Višek je bila resolucija Vidalijeve OF, da se polasti SHPZ.

Decembra so kominformistično usmerjeni člani ustanovili novo zvezo, t. i. POLP (Pripravljalni odbor za zaščito in gojenje napredne ljudske prosvete). Januarja 1949 so sledili ponovni pozivi Glavnega odbora SHPZ, naj se preneha z razdiralnim delom, ki pa niso dosti zalegli. Spor se je tako prenesel tudi na kulturno področje in se je najbolj odražal v bitki za prostore in premoženje zveze, ki je v nasprotju s partijskim imetjem pripadlo POLP-u (NŠK, SHPZ, Le assemblee). V decembru in januarju so zaprli dvorano Slovenskega narodnega gledališča. "Vidalijevci" so marsikatero predstavo motili ali jo celo prekinili (npr. Koroški večeri, komemoracija za pokojnim pesnikom Ivom Grudnom, Prešernova proslava) (NŠK, SHPZ, 3, PD sv. Križ). Zato je razsodišče SHPZ po razpravah 8. in 17. maja 1949 izključilo 21 prosvetnih društev. Oktobra 1949 so vidalijevci ustanovili novo SHPZ in tako je bil razkol popoln tudi na kulturnem področju (NŠK, SHPZ, Le assemblee). To je nedvomno močno oslabilo slovensko kulturno življenje na Tržaškem, kar je vplivalo tudi na narodno zavest Slovencev. Informbirojevskim kulturnikom namreč ni bilo toliko za ohranitev narodne kulture, kajti s tem bi se znašli v nasprotju s svojo internacionalistično politično usmeritvijo.³

Občinske volitve leta 1949 v coni A

Že septembra je bilo jasno, da je razkol v coni A resna zadeva. Nihče pa ni mogel predvideti, koliko ljudi na Tržaškem bo sledilo Vidaliju in koliko Babiču. To se je lahko natančno izkazalo prav na občinskih volitvah. Na volitvah se je pokazala tudi dejanska politika posameznih strank glede pripadnosti STO. Ker je komunistično gibanje zaradi medsebojnih obračunavanj izgubljalo na svoji ostrini in masovni pripadnosti, so si Anglo-američani končno upali objaviti odlok (345.) z dne 24. septembra, ki je vseboval natančne odredbe za volitve in sestavo volilnih list. Da so Anglo-američani pod generalom Aireyem čakali na ugodni trenutek, nam potrjuje dokument "Urada za mejna področja" (Ufficio

2 Sploh so sodni spori za partijsko imovino označevali razprtije med strujama v KPSTO do konca leta in še dlje. Cf. Primorski dnevnik, Il Lavoratore, Delo ...

3 Tako opazimo, da se je večina slovenskih društev - z začetki svojega kulturno-prosvetnega delovanja že v prejšnjem ali v začetku tega stoletja - tedaj razdelila na dva tabora, tako npr. v Padričah, Proseku, Kontovelu, Lonjerju, v Križu so celo zgradili drugi dom, v mnogih krajih pa je kulturna dejavnost po sporu za nekaj let ali celo desetletij povsem zamrla, kot npr. v Prebeneku (šele 1979 ponovno društvo), Ricmanjih, Boljuncu, Gropadi, v Mačkovljah pa baje še danes obstajata dva tabora. Podatke posredoval dne 31. 3. 1988 Aleks Kalc iz Odseka za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu; iz gradiva za Krajevni leksikon Slovenci v Italiji, Tržaška pokrajina.

per le Zone di Confine) pri predsedstvu ministrskega sveta (presidenza del Consiglio dei Ministri) z dne 7. oktobra 1948 glede prvih upravnih volitev v Trstu (Colummi et al., 1978, 21-24). Volitve naj bi imele plebiscitarni značaj za vrnitev STO Italiji, kar bi pomenilo uresničenje tripartitne izjave.

Meščanske stranke (Giunta d'Intesa) naj bi po njihovem zmagale z veliko večino in s tem svetovni in lokalni javnosti pokazale, kam sodi STO. Dokument nam tudi pove, da so imele volitve prej politični kot upravni značaj. Naklonjenost ZVU italijanskim meščanskim strankam nam izpričuje tudi to, kako so bile liste sestavljene, kdo jih je sestavljal in kdo je smel voliti (tudi tisti, ki so prišli iz cone B - t. i. "ežuli"). Jugoslovanska vlada je 24. oktobra 1948 zaman protestirala pri Varnostnem svetu zaradi nekaterih odredb, ki so bile v nasprotju z mirovno pogodbo.

Dne 21. februarja 1949 je ZVU z ukazom št. 433 določila pogoje za bodoče volitve (Novak, 1973, 286). Volilna kampanja se je začela 21. aprila 1949, ko je ZVU določila, da bodo volitve potekale v nedeljo 12. junija v Trstu, 19. junija pa v podeželskih občinah. Italijanske stranke so propagirale priključitev Trsta Italiji, pri čemer jim je le-ta pomagala finančno in kadrovsko (z najboljšimi govorniki).

Druge stranke, Independentisti, Slovenska demokratska zveza in obe Komunistični stranki, so reagirale na italijansko propagando s tezo ohranitve STO. Med volilno kampanjo sta se Komunistični stranki obojstransko obtoževali, da hočeta revizijo mirovne pogodbe, čeprav sta se obe zavzemali za ohranitev STO. Babičevci pa so kljub temu obsojali Vidalijevece, da hočejo priključiti Trst Italiji. Vidali pa je obtoževal komuniste v coni B, da izvajajo teror nad pristaši Informbiroja in predvsem nad Italijani. Tržačanom so skušali prikazati negativne strani jugoslovanskega komunizma tudi tako, da je časopis *La Voce Libera* v času spora dnevno objavil vesti iz Istre pod skupnim naslovom rubrike *La vita in Istria*, v kateri so pisali o strahotah, ki da se tam dogajajo ljudem.

Samo po sebi se zastavlja vprašanje, kako to, da so Vidalijeveci glasovali za STO, zavzemali pa so se za priključitev Trsta k Italiji? Na vprašanje je možen odgovor, ki so ga independentisti dali italijanskim strankam, in sicer če naj bi celotno STO pripadlo Italiji, se je

treba najprej zavzemati za njegovo uresničitev, torej da bi dejansko zaživel in bilo tudi mednarodno priznано, kajti le tako bi nato lahko pripadlo Italiji. Možno pa je bilo tudi, da se Vidali dejansko ni zavzemal za priključitev Trsta k Italiji. To pomeni, da je spoštoval direktive iz Moskve in ne KPI, saj je bil navsezadnje človek, ki je zelo spoštoval Stalina in njegovo avtoriteto. Obstaja pa tudi možnost, da je bil poslan v Trst po direktivi iz Moskve in ne Rima, saj je hodil po direktive tudi v Bukarešto, ne le v Rim (Pirjevec, 1988a). Da pa bi zanesljivo odgovorili na to vprašanje, bi bilo treba dobiti potrdila v arhivih KP v Moskvi in Rimu, vse dotlej pa lahko o teh stvareh samo domnevamo.

Na volitvah je volilo 185.820 volilnih upravičencev. Za stranke, ki so se zavemale za vrnitev Trsta Italiji, je glasovalo 112.684 ali 62%, za stranke, ki so se zavemale za ohranitev STO, pa 69.136 ali 38% volivcev. Za komuniste je glasovalo 47.931 volilcev, kar je bilo pod pričakovanji, od teh pa le 5.344 za titovce. Tudi v podeželskih občinah so kominformisti dobili večino glasov - 8.039 proti 1.387 za titovce (Novak, 1973, 287).

Carlo Schiffrer je naredil podrobnejšo analizo volitev, po kateri naj bi bilo okoli 28.500 slovenskih volilnih upravičencev; za kominformiste jih je volilo med 6.563 in 10.380, za independentiste med 3.830 in 4.700. Glasovi, ki so jih dobili demokratični Slovenci in titovci, so bili seveda tudi slovenski (Novak, 1973, 299).⁴

Najmočnejša italijanska stranka so bili demokristjani, liberalci pa so dobili le 3.000 glasov. Veliko več glasov so dobile neofašistične skupine, okoli 18.000, ki sta jih predstavljali dve listi, in sicer *Blocco italiano* in *MSI* (*Movimento sociale italiano*). Zaradi specifičnega položaja ozemlja in kot odgovor na razne pritiske, ki so nemalokrat vsakega neenako mislečega obtožili fašizma, se je v Trstu namreč razvilo izredno močno neofašistično gibanje, predvsem iz vrst mladinskih grupacij stranke *Partito d'Azione*, ki pa je v drugih delih Italije predstavljala najmočnejšo zagovornico epuracije fašističnih elementov. Tako je kratica *MSI* nastala in se ohranila iz vrste krilatic,⁵ ki so se v letih po vojni pojavile na nalistično usmerjene mladce, nasprotne vsakemu levičarskemu in internacionalističnemu gibanju.

4 O veliki izgubi pristašev KPI in njenih organizacij v coni A STO prim. Troha, 1998.

5 Predvsem v drugi polovici leta 1946 nastopi v Trstu polno gesel in skupinic ekstremne desnice, ki se hitro menjavajo in imajo običajno tudi kakšen sestanek, ki ga "La Voce Libera" nemudoma zaznava; tako nastanejo: PFI (*Partito fusionista italiano*), GAN (*Gruppi di azione nazionale*), FAN (*Fronte antibolscevico nazionale*), MNR (*Movimento nazionale rivoluzionario*), MNDS (*Movimento nazionale per la democrazia sociale*), OSI (*Ora e sempre Italia*), LGI (*Lega della gioventù italiana*) in končno MSI (*Movimento sociale italiano*), nastala konec leta 1947, ki se je zaradi raznih okoliščin tudi obdržala (prim. Monfalcon, 1985, 231-259; *Nazionalismo*, 1978).

POSLEDICE SPORA V KOMUNISTIČNEM TABORU

Ob globljem vpogledu v dogodke informbirojevskega spora na STO se nam odpira več vprašanj. Eno teh je, zakaj se je večina slovenskih komunistov na Tržaškem opredelila za resolucijo Informbiroja in s tem proti lastni materi domovini, za katero so se žrtvovali vsa leta fašizma pa vse do konca vojne in še potem. Odgovor je sila zapletene narave, zato je pri iskanju dejavnikov, ki so vplivali na to odločitev, treba upoštevati več stvari.

Italijanski avtorji, ki si pri obravnavi spora zastavljajo to vprašanje, pravijo, da so tako italijanski kot slovenski delavci sprejeli resolucijo kot moment olajšanja. Močno sta jih namreč pestila kriza in pomanjkanje, komunistični voditelji, naklonjeni Jugoslaviji, pa so grešili, ko so imeli pred očmi samo politične probleme, ki so jih hoteli reševati s pomočjo generalnih štrajkov. Pri tem so pozabili na pereče probleme navadnega človeka pa tudi delodajalcem so s tem dali v roke orožje, ki so ga ti spretno uporabljali. Delavci so bili že docela izčrpani in želeli so si boljšega in predvsem mirnejšega življenja, kajti za njimi so bila 4 leta vojne, še prej pa leta fašističnega pritiska. Kljub obljubam jim komunistični voditelji niso ponudili zelenega, z resolucijo pa se jim je odprlo novo upanje.

To je bil vsekakor eden izmed dejavnikov, zagotovo pa ne edini. K temu gre dodati, da je resolucija prišla iz komunističnega tabora, ki ga je vodil Stalin, in da so se na njegovo stran postavile vse evropske partije. Zakaj naj bi se torej oni postavili proti "resnici"? Verjetno je na njihovo odločitev vplivalo dejstvo, da so slovenski delavci in komunisti živeli v pretežno italijanskem delavskem okolju, prežetim s toliko opevanim slovensko-italijanskim bratstvom, ki ga je KPSTO propagirala vsa leta po vojni. Vidali pa je v tem času izdelal dobro in prepričljivo strategijo, ki je Titu naklonjeni Slovenci morebiti niso imeli (Pirjevec, 1988a).

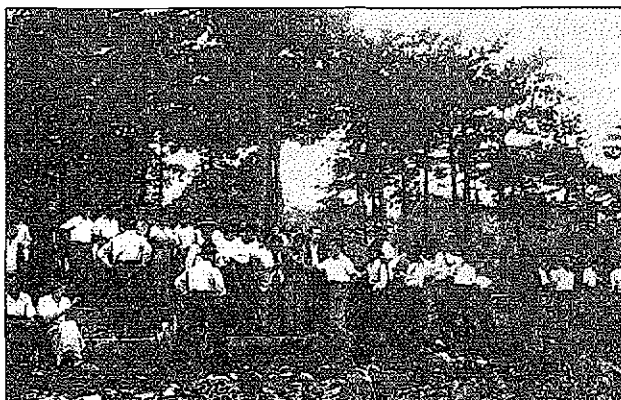
Kakorkoli že, v tem sporu so Slovenci potegnili krajši

konec. S tem ko so se postavili ob bok močnejšega, so se postavili proti matičnemu narodu, ostali pa so zunaj domovine in tako prekinili prepotrebne vezi za narodni obstoj. To je bil tudi eden vzrokov slovenske asimilacije.

Vidali pa je nedopustno okrnil slovensko kulturno delovanje. Če se je kdo "preveč" zavzemal za slovenstvo, je bil hitro označen za nacionalista, izdajalca internacionalizma in svetovnega delavskega gibanja. Mešanje pojmov med bojem za pravice neenakopravne manjšine in nacionalizmom je v tržaških razmerah marsikoga zmedlo, da je svoj internacionalizem dokazal z vpisom otroka v italijansko šolo. Tako beležimo velik upad (50%) vpisa v slovenske šole ravno v letu 1948/49. Res je, da je bilo zaradi manjše rodnosti manj otrok, toda katastrofalni padec, kot so ga doživeli na slovenskih šolah na Tržaškem po letu 1948, je treba pripisati predvsem moralnim, materialnim, zlasti pa političnim vplivom na slovenske starše (Šah, 1979, 87-96).

V con B ravno tako beležimo upad italijanske narodnosti. Vendar se ti niso asimilirali med Slovence in Hrvate. Veliko ljudi, zlasti iz obalnih mest, se je zaradi odobravanja resolucije nenadoma znašlo "na drugi strani". Postali so predmet obtožb, pritiskov in nasilja. "Za komuniste, ki so ostali zvesti Moskvi in so bili v veliko primerih odpuščeni iz službe ali vrženi iz stanovanj, je bila izselitev obvezna izbira. Poleg tega nihče ni storil ničesar, da bi jih zadržali. Ti ljudje so bili res v manjšini, vendar ne zanemarljivi in njihova usoda je zelo verjetno vplivala na drugi del prebivalstva, zlasti na tiste, ki se še niso odločili. Zdaj je bila distinkcija bolj kot kdaj čista: oblast so "drugi" (Ferrari, 1988, 213). Tako pravi v svojem referatu Liliana Ferrari, ena od avtoric monografije *Storie di un Esodo*, ki konflikt s Kominformom uvrščajo v enega nasilnih dejavnikov, ki je sprožil velik val izselitve istrskega prebivalstva.

Nekateri (Vidali, Tonel) trdijo, da so se tako, kot se je Jugoslavija uprla Stalinu, "vidalijevci" uprli takratnemu stalinističnemu partijskemu vodstvu; toda Vidali je bil

Pretep kominformistov in titovcev na taboru OF v Nabrežini septembra 1951 (NŠK).

A scuffle by cominformists and titoists at the Liberation Front rally at Nabrežina in September 1951 (NŠK).

izrazit stalinist, kar je ostal tudi po prihodu Hruščova v Beograd. Seveda je res, da je bila KPSTO premalo demokratična, toda Vidalija to zagotovo ni motilo, saj mu je šlo le za oblast in mu je bila obtožba Kominforma pravi argument za uresničitev svojih ciljev.

Spor ni bil le politične narave, temveč je privedel do tragičnih posledic v vsakdanjem življenju in v medsebojnih odnosih, ločil je družine, starše in otroke, brate

in podobno, zahteval pa je tudi žrtve v pravem pomenu besede. Vsekakor je med drugim vplival na to, da je del slovenskega naroda ostal izven matične države.

Opisani dogodki so zgleden primer manipuliranja z množicami v polpretekli slovenski in jugoslovanski zgodovini, kar je za takratni čas morda razumljivo in opravičljivo, nikakor pa ne bi smelo veljati za današnje razmere v naši državi.

CONSEQUENCES OF THE CONFLICT BETWEEN THE YUGOSLAV COMMUNIST PARTY AND THE PARTIES OF THE INFORMATION BUREAU IN THE FREE TERRITORY OF TRIESTE IN 1948

Vida ROŽAC DAROVEC

Koper Grammar School, SI-6000 Koper, Cankarjeva 2

SUMMARY

The treatise deals with the dispute in the Communist Party of the Free Territory of Trieste (FTT) in 1948, triggered off by the conflict between Yugoslavia and the Soviet Union, as well as by a number of disagreements in the Party itself. The treatise is separated in two major parts, i.e. in the period from the liberation of Trieste to the year 1948, in which some basic features of the post-war years are presented, marked particularly by the unsolved national issue and the issue of the Yugoslav-Italian boundary. The second, central part of the treatise refers to the rift in the Party in 1948 due to the Resolution of the Information Bureau, which split the pro-Yugoslav organisations in Zone A of the Free Territory of Trieste to those loyal to Stalin and, in Zone B, to those loyal to Tito. The dispute meant a defeat for the Slovene cause in Zone A and a defeat for the Italian cause in Zone B of the FTT.

The crisis and shortage of almost everything greatly affected the ethnically mixed population of the FTT. In Zone B, which was administered by the Yugoslav Army, the relations that did not question the regularity of Tito's orientation were established with various ideological and other pressures. In Zone A, which was, on the other hand, under Anglo-American military administration, the communist leaders who had prior to the Informbureau's resolution been favourably disposed to Yugoslavia, had only political problems in their minds, which they attempted to solve with the aid of general strikes. By doing so they completely overlooked the burning problems of the ordinary people and at the same time thus virtually handed the employers the weapons, which they certainly knew how to be used against them. The workers were totally exhausted and were longing for a better and especially quieter life, for they had experienced four years of war as well as years of fascist pressures prior to it. This is why the workers, both Italian and Slovene, were supposed to accept the resolution as a factor of relief. Apart from this, the resolution came from the communist group led by Stalin, with whom sided every European communist party. So why should they make a stand against the "truth"? The conflict, however, was skilfully exploited by the Italian communists within the Communist Party of the FTT (led by Vidali), who quickly labelled every person that had been too much in favour of the Slovene cause a nationalist, traitor of the internationalism and of the world workers movement. Mixing up of the notions between the fight for rights by the minority with unequal rights and nationalism confused many people in those conditions in Trieste to such an extent that they proved their internationalism by enrolling their children in Italian schools. Thus a great decline (50%) in registering with Slovene schools was noted in the year 1948/49.

At that time a decline in the Italian population was also noted in Zone B of the FTT. These people, however, were not assimilated into the population of Slovenes and Croats. Quite a number of people, especially those from littoral towns, suddenly found themselves "on the other side" due to their approval of the Resolution and became subject of accusations, pressures and violence. For the communists that remained loyal to Moscow and were in many cases dismissed from employment or thrown out of their flats, migration was a compulsory choice. Apart from that absolutely nothing was done to retain them there.

The conflict led to some tragic consequences in the people's mutual relations, it separated families, parents, children, brothers and so on, as well as claimed victims in the literal meaning of the word.

Key words: Free Territory of Trieste, communist party, Information Bureau, Vidali, Babič, 1948

VIRI IN LITERATURA

Viri

ACKZKS, OK - Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. Okrajni komite KPSTO Koper 1948, fasc. 80, zapisniki.
ACKZKS, OŽK - Okrožni komite KPSTO Koper 1947/48, fasc. 109, zapisniki.
NŠK, SHPZ - Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Odsek za zgodovino. Slovensko-hrvaška prosvetna zveza.
NŠK, SHPZ, Le assemblee - Le assemblee più significative della SPZ - SHPZ - SHLP - SPZ.
PAK, OO SIAU - Pokrajinski arhiv Koper, Okrožni odbor SIAU, zapisniki.

Časopisi

COM - Il Comunista
CT - Il Corriere di Trieste
DE - Delavska enotnost
Delo - Delo
GT - Il Giornale di Trieste
KOF - Koledar OF STO
LAV - Il Lavoratore
LK - Ljudski koledar
NL - La Nostra lotta
PD - Primorski dnevnik
UO - Unita Operaia
VL - La Voce Libera

Intervjuji

Babič (1988). Intervju z Brankom Babičem dne 23. junija 1988 v prostorih Pokrajinskega muzeja v Kopru.
Caharija (1988). Intervju z Leopoldom Caharijo dne 7. junija 1988 na njegovem domu v Letoviški 2 v Kopru.
Pirjevec (1988a). Intervju z Jožetom Pirjevcem dne 22. 6. 1988 v prostorih slavističnega oddelka Univerze v Trstu.

Literatura

Acta Histriae VI (1998). Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper.
Babič, B. (1982): Primorska ni klonila. Spomini na vojna leta. Koper, Založba Lipa, ZTT.
Babič, B. (1985): Odmevi. Pripombe na italijansko zgodovino pisje o dogajanju v Julijski krajini med NOB in v povojnem obdobju. Trst, Založništvo tržaškega tiska (ZTT).
Beltram, J. (1986): Pomlad in Istri. Istrsko okrožje cone B STO 1947-1952. Koper, Založba Lipa, ZTT.

Colummi, C., Ferrari, L., Nassisi, G., Trani, G. (1980): Storia di un esodo. Istria 1945-1956. Trst, Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia.

Colummi, C., Nassisi, G., Ferrari, L., Trani, G. (1978): Roma e Trieste di fronte alle elezioni amministrative del 1949. Qualistoria. Bollettino dell'Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia-Giulia, 6, 3, 18-24.

Čermelj, L. (1953): Slovenci u zoni A Slobodne teritorije Trsta. Beograd.

De Castro, D. (1953): Il problema di Trieste. Genesi e sviluppi della questione Giuliana in relazione agli avvenimenti internazionali 1943-1952. Bologna.

De Castro, D. (1981): La questione di Trieste. L'azione politica e diplomatica italiana dal 1943 al 1954. Trst.

Dedijer, V. (1969): Izgubljeni boj J. V. Stalina 1948-1951. Ljubljana.

Duroselle, J.-B. (1966): Le conflit de Trieste 1943-1954. Bruxelles.

Ferenc, T. (1988): Nacionalno vprašanje v odnosih med slovenskim in italijanskim gibanjem. V: Trst 1941-1947. Od italijanskega napada na jugoslavijo do mirovne pogodbe (zbornik). Koper, Založba Lipa, 175-182.

Ferrari, L. (1988): Položaj Istre po vojni in eksodus. V: Trst 1941-1947. Od italijanskega napada na jugoslavijo do mirovne pogodbe (zbornik). Koper, Založba Lipa, 193-202.

Gombač, B. (1993): Trst-Trieste. Dve imeni, ena identiteta. Ljubljana-Trst, Narodni muzej, Tržaška založba.

Gombač, M. (1998): Nova uprava Primorske 1945-1947. Acta Histriae VI. Koper, 127-139.

Jeri, J. (1961): Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Maganja, N. (1980): Trieste 1945-1949. Nascita del movimento politico autonomo sloveno. Trst.

Maserati, E. (1966): L'occupazione jugoslava di Trieste (maggio-giugno 1945). Videm.

Mikuž, M. (1975): Vprašanje Julijske krajine in Trsta 1947-1954. Ljubljana, Zgodovinski časopis 29.

Monfalcon, F. (1985): Aspetti del neofascismo a Trieste nel dopoguerra (1945-1970). V: Storia e attualità di Trieste nelle riflessioni dei comunisti. Milan.

Nečak, D. (1983): Jugoslavija in Trst. Nova Gorica, Primorska srečanja 37.

Novak, B. C. (1973): Trieste 1941-1954. La lotta politica, etnica e ideologica. Chicago - Milan.

Pallante, P. (1988): Konceptcija in stališča KPI o narodnem vprašanju med osvobodilno vojno. V: Trst 1941-1947. Od italijanskega napada na jugoslavijo do mirovne pogodbe (zbornik). Koper, Založba Lipa, 161-174.

Pirjevec, J. (1985): Tržaški voz. O zgodovinskih dogodkih in političnem razvoju v letih 1945-1980. Trst, ZTT.

- Pirjevec, J. (1987):** Tito, Stalin in Zahod. Ljubljana, Delavska enotnost.
- Pirjevec, J. (1988):** Slovenci v Trstu 1945-1947. V: Trst 1941-1947. Od italijanskega napada na Jugoslavijo do mirovne pogodbe (zbornik). Koper, Založba Lipa, 187-192.
- Sema, P., Bibalo, C. (1980):** Cronaca sindacale Triestina 1943-1978. Trst.
- Šah, M. (1979):** Ob dramatični 30-letnici: Kominform in slovenstvo (okrogla miza). Draga 78. Trst, Društvo slovenskih izobražencev, 87-96.
- Tonel, C. (1983):** Il lungo distacco dal PCI (1945-1957): la liberazione, la contesa territoriale, il Cominform, il ritorno dell'Italia a Trieste. V: Comunisti a Trieste. Un'identità difficile. Rim.
- Troha, N. (1998):** Resolucija Informbiroja in Svobodno tržaško ozemlje. Stališča projugoslovanske KPSTO v prvem letu po objavi. Prispevki za novejšo zgodovino, 38, 1-2. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 111-126.
- Troha, N. (1999):** Komu Trst. Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana, Modrijan.
- Vidali, V. (1982):** Ritorno alla città senza pace. Il 1948 a Trieste. Milan.
- Zwitter F. (1969):** Primorsko vprašanje v luči zgodovinskih dejstev. Nova Gorica, Goriška srečanja 19.